

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

OKTOBER 6 · 93

Skandinavisk Ethelred-imitation funnen i England
Om vikingars väg till europeisk gemenskap
Medaljer från Konst- och industriutställningen 1866

SVERIGE 15:—
NORGE 15:—
DANMARK 15:—

AB TUMBA BRUK
MYNTVERKET

Jubileumsmedalj

DROTTNING SILVIA

23 DEC 1943 – 1993

Myntverket utger en medalj präglad i guld, silver och brons med anledning av H M Drottningens 50-årsdag den 23 december 1993. Medaljen har modellerats av Anni Sundin, Färentuna.

Åtsida: Drottningen avbildad en face iförd gala-klämning, diadem, örhängen, halsband och brosch (de sk Leuchtenbergska safirerna) samt bär på vänster axel en diamantagraff med sin makes porträtt. Till höger drottningkronan, till vänster 23 dec/1943–1993. Den franska liljan i omskriften är hämtad från drottningens personliga vapen.

Frånsida: Drottningholms slott sett från Mälarsidan (Kärsön) i ett sommarlandskap.

Fakta om medaljen

Metall	Diam	Vikt	Upplaga	Pris SEK
Guld 18 K	45 mm	90 g	30	11 490
Silver 999/1000	45 mm	58 g	800	520
Medaljbrons	45 mm	55 g	400	280

En utförlig beskrivning författad av Lars O Lagerqvist, Kungliga Myntkabinettet medföljer i etuiet. Alla tre upplagorna är numrerade, varav det första exemplaret av resp medalj har reserverats för H M Drottningen.

I priserna ingår etui, frakt och moms. De gäller t o m 31 december 1993. Leverans sker mot postförskott vad avser silver- och bronsmedaljerna. Beställning av **guldmedaljen** sker genom samtidig förskottsinsbetalning av hela beloppet till AB Tumba Bruk Myntverket pg 76 22 15-2.

Reservation för mellanförsäljning.

AB TUMBA BRUK MYNTVERKET, BOX 401, 631 06 ESKILSTUNA, TEL 016-12 03 00

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGENS TIDSKRIFT

Föreningens kansli:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98
(onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00)

Svensk Numismatisk Tidskrift:

Box 5405
114 84 Stockholm
Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

SNT utkommer under
första veckan i
februari – maj,
september – december

Prenumeration: helår 125:–

ANSVARIG UTGIVARE

Ian Wiséhn

REDAKTION

Tel 08-783 94 00

Redaktör:

Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:

Lars O Lagerqvist

Annonser och auktioner:

Kjell Holmberg
Tel 018-38 23 47
(kvällstid och helger)

Annonsspriser:

1/1 sida (151×214 mm)	1.800:–
2:a omslagssidan	2.200:–
omslaget 4:e sida	2.500:–
2/3 sida (99×214 mm)	1.250:–
1/2 sida (151×105 mm)	1.000:–
1/3 sida (47×214 mm)	700:–
1/4 sida (72×105 mm)	500:–
1/6 sida (47×105 mm)	350:–
1/12 sida (47×50 mm)	175:–

Sista materialdag:

Den 1:a i månaden
före utgivning

Heloriginalt manus och
gärna skiss.

Sändes till SNT, adress enl ovan.

Annonser som ej är förenliga
med SNF:s, FIDEM:s och
AINP:s etik kommer att avböjas

Tryck:

Masterprint Sätteri & Tryckeri AB
ISSN 0283-071X

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Om ej annat anges,
hålls mötena kl 18.30 på
Banérgatan 17 nb.
Tag buss nr 44 eller 54
eller T-bana till Karlaplan.

Program 1993

I höst erbjuds våra medlemmar att mer informellt en gång var månad träffas för att titta i biblioteket, dricka en kopp kaffe, berätta eller fråga om något mynt e.d., eller bara för att umgås.

Välkomna på torsdagar följande datum: 7/10, 11/11. Tag gärna med sällskap. Alla möten klockan 18.30 i föreningens lokaler, Banérgatan 17.

- Oktober 7 Se ovan
Oktober 12 Kenneth Jonsson talar om "Goten; svensk eller dansk?"
Oktober 28 Ian Wiséhn berättar om Kinas mynthistoria
November 11 Se ovan
November 24 Lars O. Lagerqvist berättar om Svensksund-medaljen och andra belöningsmedaljer
December 14 SNFs sedvanliga julfest

Kansli

Besökstid 10.30–13.00 onsdag och torsdag.

Semesterstängt: Midsommar – 1 september samt jul- och nyårshelgerna.

Innehåll SNT 6 · 93

	Sid
Skandinavisk Ethelred-imitation funnen i England	148
Generell licens till metallsökarensusiaster?	150
Medaljer från Konst- och industriutställningen 1866	152
Om vikingars väg till europeisk gemenskap	157
Olof Jonssons danska medalj	159
Polletter från Uddevalla Brännvins Aktiebolag	160
När myntpräglingsmaskiner stals från myntverket	161
Rättelser	161
Ordensutdelning	161
Medaljen "För Tapperhet i Fält" till Livgrenadjärregementet 1808-09	162
Motionsfloden (9)	162
Återupplivad S:t Stanislaus – ordensnytt från Polen (2)	164
Föreningens årsmöte den 8 maj 1993	164
Recensioner	168
Medaljnytt	169
Från läsekretsen	169
Auktioner och mässor	170
Föreningar	170
Nordisk Numismatisk Årsskrift 1987-88	171
Utställningar	171

Omslag

Plundringarna av vikingatida skatter de senaste åren föranledde Kulturminneslagens förbud att använda metallsökare på Gotland och Öland. De här avbildade föremålen kommer sannolikt från en skattfyndplats i Kattlunds, Grötlingbo sn på Gotland, vilken plundrades 1989 och inköptes av KMK på auktion i London. Se artikel sid. 150.

Skandinavisk Ethelred-imitation funnen i England

Av Marion Archibald, British Museum

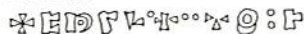
Skandinaviska imitationer av engelska silverpennies präglade för Ethelred II (978-1016) är mycket vanliga i fynd från de nordiska länderna. Däremot hade före 1991 inte något enda fynd registrerats från England. I januari 1991 ändrades fyndbilden: en *Long Cross*-imitation hittades då på en åker i Old Romney, Kent. Under en följd av år hade finnaren, Neil R. Allen, med markägarens tillstånd letat efter mynt med metalldetektor och hittat flera tidigmedeltida mynt och andra föremål på samma åker och på åkern närmast intill. *Long Cross*-imitationen visades upp på British Museum strax efter fyndtillfället. Nyligen har myntet kunnat inköpas och har inventarienummer BM 1993-3-25 (fig. 1a-1b, skala 2:1 resp. 1:1).

Fig. 1b.

Old Romney-myntets förebild, Ethelreds *Long Cross*-typ, präglades i England c. 997-1003. Typen efterbildades i Skandinavien från och med slutet av 990-talet. De flesta *Long Cross*-imitationer har bröstbilden vänd till vänster, liksom på originalmynten, men ganska många har högervänd bröstbild. Till denna grupp hör Old Romney-myntet. Båda sidornas inskrifter är meningslösa. Vikten är 1.59 g och stämpelställningen 90°.

Åtsidan:

Frånsidan:

Brita Malmer har lämnat följande uppgifter om stämpelidentiska exemplar, datering och präglingsort¹.

På båda sidor stämpelidentiska exemplar: Sallmunds, Mästerby sn, Gotland, t.p.q. 1018-; Grönby sn, Skåne, CNS. 3.1.28.1392, t.p.q.

Old Romney, Kent, England, där Ethelred-imitationen hittades år 1991

1024-; Garde, Stenkyrka sn, Gotland, t.p.q. 1050-; Hallsarve, När sn, Gotland, t.p.q. 1107-; Kose, Estland, t.p.q. 1128-; Maaria, Virusmäki, Finland, gravfynd vid arkeologisk utgrävning, SCBI 25, nr 1001 (fig. 2)²; stämpelidentiska exemplar

Fig. 2.

utan känd fyndort, myntkabinetten i Stockholm (4 ex.), i Berlin (1 ex.), i Sankt Petersburg (2 ex.), privatsamlare (1 ex.). Old Romney-myntets *åtsidesstamp* förekommer även i kombination med en annan, liknande frånsida, med ungefär samma antal exemplar och samma spridning. Old Romney-myntets *frånsida* är identisk med stamp nr 10 i Sigtunamyntningens "EDED0"-grupp.

Sedan 1989, då *The Sigtuna Coinage* publicerades, har den relevanta stampkedjan (då med en åtsidesstamp, Plate 25 nr IV, och fyra frånsidesstamper, Plate 25 nr 7,8,9,10) vuxit, så att den nu omfattar tre åtsidesstamper, åtta frånsidesstamper och ca femtio myntexemplar. Det

finns viktuppgifter för tjugo hela runda mynt, präglade med Old Romney-myntets åtsida. Medelvikten är 1.82 g. Två mynt, på åtsidan identiska med Old Romney-myntet, är präglade på fyrkantig platt, ett för Sigtunamyntningen utmärkningsdrag. De väger 2.40 respektive 3.57 gram. Det kan knappast råda något tvivel om att Old Romney-myntet präglats i Sigtuna under 1000-talets första decennium, även om hittills endast en stamp ur "EDED0"-gruppen, dit Old Romney-myntet hör, ingår i Sigtunamyntningens stora Kedja 11⁴.

Eftersom en engelsk fyndplats för en skandinavisk imitation är ett nytt och betydelsefullt inslag i den vetenskapliga diskussionen, är det angeläget att understryka, att det inte finns något tvivel om fyndplatsens autenticitet. Därtill kan läggas dels Old Romney-myntets kondition, dels dess sekundära användning som brosch, två faktorer som stämmer med en icke skandinavisk fyndplats. Myntet har inte ett enda probärmärke (eng. *peck*). Enstaka imitationer funna i Skandinavien saknar probärmärken eftersom de tappats eller gömts strax efter präglingen eller av annat skäl tagits ur cirkulationen⁵, men det långt övervägande antalet imitationer funna i Skandinavien har probärmärken. Myntet i fråga kan inte ha cirkulerat länge i Skandinavien. Troligen har det förts till England kort tid efter präglingen.

Old Romney-myntet har i gammal tid gjorts om till en brosch. Monteringens finns inte längre kvar men rektangulära märken vid kanten, ungefär vid "klockan 13" och "klockan 20" (fig. 1a-1b), visar var nålen och haken varit fästa. På dessa ställen är silvret ljusst, i kontrast till det mörkare silvret på resten av myntet. Nålen och haken, eller resterna av dem, har alltså först i sen tid gått förlorade. Troligen har de oavsiktligt avlägsnats tillsammans med jord och smuts vid den första rengöringen när myntet just hade hittats.

Det är viktigt att bestämma om Old Romney-myntet gjordes om till ett smycke före eller efter ankomsten till England. I det förra fallet skulle myntet alltså i sig vara mycket intressant som det första fyndet av en skandinavisk Ethelred-imitation i England men i övrigt böra jämföras med vilken skandinavisk brosch som helst, importerad till England. I det senare fallet skulle Old Romney-myntet belysa de skandinaviska imitationernas betydelse och spridning som betalningsmedel. Faktum är att myntbroscher med sådan enkel montering är en karakteristisk engelsk föremålstyp, vanlig under 1000-talet⁶. Ett representativt och ovanligt välbevarat exempel på en myntbrosch med samma slags montering, gjord av ett silvermynt präglad för Vilhelm I (1066-1087), hittades 1985 i avfall från Billingsgate på norra sidan av Themsen vid London (fig. 3)⁷. I kontrast härtill är skandinaviska myntsmycken från denna tid i allmänhet avsedda att bäras om halsen: som genomborrade eller ögelförsedda hängen eller som hela kedjor av mynt, hoplänkade genom fästen lödda på myntets kant. En sådan montering ger rimligtvis helt andra spår än de som kan iaktas på Old Romney-myntet.

Fig. 3.

Fastsättningsanordningen på Old Romney-myntet har placerats på myntets framsida så att åtsidan, med bröstbilden, blir broschens framsida. Engelska myntbroscher är vanligen monterade tvärtom, så att framsidan, med korset, blir den sida som syns: man fick då en kristen amulett. Men det finns undantag, t. ex. en brosch gjord av ett engelskt mynt präglad för Hardeknut (1035-1042), hittad 1987 i Nonbury, ett kloster nära Worcester (fig. 4)⁸. Ibland är de engelska myntbroscherna förgyllda, på utsidan eller t.o.m. på båda sidorna. Sådan "finish" tycks dock mera sällsynt på de bevarade exemplaren från 1000-talet än på dem från tidigare eller senare perioder. Old Romney-broschen saknar spår av förgyll-

Fig. 1a. Skandinavisk imitation av Ethelred II:s Long Cross. Typen efterbildades i Skandinavien från slutet av 990-talet. Skala 2:1.

ning. Ibland har broschens montering fästs med nitar tvärs genom myntet. Nitarna är ofta av silver även när nål och hake är av järn (som på Hardeknut-myntet, fig. 4). I andra fall, som på Billingsgate- och sannolikt också Old Romney-broschen, var nål och hake fästa på baksidan på ett sådant sätt att myntens synliga sida lämnades helt intakta. Old Romney-imitationen kan ha valts till brosch helt enkelt därför att den hade en ovanlig bild, präglad på ett större och tyngre myntänne än engelska mynt, eller kanske därför att den var ett utländskt mynt som inte fick cirkulera i England. Myntet kan även ha kommit till England när Ethelreds Long Cross-typ redan hade dragits in från den lokala cirkulationen.

Det ovan beskrivna materialet stöder åsikten att Old Romney-imitationen anlände till England som betalningsmedel och att omvandlingen till smycke ägde rum där. Den kan ha kommit in i landet någon annanstans, t.ex. i London, och där monterats till brosch innan någon handelsman tog den till Kent, men själva fyndplatsen är också en möjlig ankomsthavn. Old Romney är nu en liten by, som ligger drygt 5 km från havet (New Romney ligger bara 2 km från havet), men på 1000-talet, innan floden Rother ändrade sitt lopp och dess mynning slammasades igen, var Romney en av de viktigaste hamnarna på Kents sydkust. Ortens namn är för första gången belagt just vid denna tid, på Ethel-

Fig. 4.

reds Long Cross-mynt (fastän namnets frånvaro på äldre postreformmynt - mynt präglade efter Edgars reform ca 973 - kan bero på tillfälligheter). I övrigt nämns inte orten före 1052. Kents kuster var ofta målet för vikingarnas räder, men det är knappast troligt att Old Romney-myntet anlände dit tillsammans med någon enskild invaderande skandinavisk krigare. Deras avsikt var ju att ta ut pengar från England snarare än att föra in pengar. Å andra sidan är inte mycket känt om vilka planer för härens försörjning som kunde finnas hos de mera samordnade skandinaviska styrkor som kom till England i början av 1000-talet i avsikt att erövra snarare än att söka efter byte. Sven Tveskägg av Danmark och andra samtida ledare kan mycket väl ha haft med sig kontanter för att i ett inledningsskede köpa lojalitet eller muta missnöjda anglosaxare, till dess härens försörjning tryggats.

Visserligen bör man hålla en sådan politisk förklaring i minnet, men det är nog mera troligt att myntet har förts till England genom handel med Skandinavien, direkt eller indirekt. 1990 kunde 21 skandinaviska mynt med fyndplats på Brittiska öarna registreras⁹. Som främsta orsak till denna import föreslogs handel¹⁰. Förbudet för utländska mynt att cirkulera och deras nedsmältning betyder, att de utländska mynt som hittas i England bara är en försvinnande liten sampel av alla dem som en gång kommit dit. Att handeln fortgick trots fientligheterna visas av det fördrag som år 991 eller 994 slöts mellan Ethelred II och vikingahären, bland vars ledare fanns Olav Tryggvason, senare kung

av Norge. Från skandinavernas synpunkt gällde fördraget främst den stora gäld som anglosaxarna skulle betala, men många paragrafer gäller reglering av handeln. Enligt en paragraf skall ett handels skepp, från vilket land det vara må, som välbehållet anländer till en engelsk flodmynning, och den skandinaviska *Long Cross*-imitation, som har hittats där, tycks lämna en arkeologisk bekräftelse på att viss handel verkligen upprätthölls, även under 1000-talets första svåra decennium¹².

(Översättning Brita Malmer)

Noter:

- ¹ Författaren tackar Michael Hill, New Romney, Kent, som först riktade hennes uppmärksamhet på myntet och som hjälpte till att ordna så att det kunde tillföras British Museum. Uppgift om fyndplatsens exakta läge är konfidentiellt registrerad i museet (*The National Grid Map*).
- ² Jfr Brita Malmer, *The Sigtuna Coinage c. 995-1005*, Comm. NS 4 (1989), särskilt s. 45-46 och Plate 25.
- ³ Författaren tackar Tuukka Talvio, Nationalmuseet, Helsingfors, för fotografier av myntet och för tillstånd att publicera dem här.
- ⁴ Författaren tackar Brita Malmer för dessa uppgifter, som är hämtade ur hennes kommande publikation av anglosaxiska imitationer, fun-

- na i Skandinavien (Comm. NS 9). Brita Malmer tackas också hjärtligt för översättning samt för teckning av karta och myntinskrifter.
- ⁵ Se Malmer 1989, s.38: åtta av nio bevarade mynt ur Eskilstunafyndet 1833 (t.p.q. ca 1002), och enligt B.E. Hildebrand flertalet av de skingrade mynten i fyndet, saknar probérmärken.
 - ⁶ Under årens lopp har författaren samlat uppgifter om mynt-broscher och pseudo-mynt-broscher funna i England. I samarbete med arkeologkolleger färdigställer hon en corpus, som kommer att publiceras i serien *British Museum Occasional Papers*.
 - ⁷ Denna brosch visades för författaren av Peter Stott, då vid Museum of London. Han har publicerat broschén i uppsatsen "The Coins", i A.G. Vince (ed.), *Aspects of Saxon and Norman London*, II, London 1991, No. 130. Myntet tillhör BMC typ I (1066-ca 1069), och är präglad i London av myntmästaren Wulfgar.
 - ⁸ Myntet är av *Second Jewel Cross*-typen (1036-40), präglad i Warwick av myntmästaren Seward (Sigeward), hittills okänd inom denna typ. Observera att Warwick ligger nära fyndplatsen, vilket stöder tanken på lokal broschframställning.
 - ⁹ För handelns omfång, se följande arbeten av Peter Sawyer: "Anglo-Scandinavian trade in the Viking Age and after", i M.A.S. Blackburn (ed.), *Anglo-Saxon monetary history*, Leicester 1986, s. 185-99; "Coins and Commerce", i *Sigtuna Papers*, Comm. NS 6, Stockholm 1990, s. 283-8; samt den kommande publikationen av Peter Sawyers *Ford-föreläsningar* i Oxford 1993.
 - ¹⁰ M.M. Archibald, "Mot strömmen: Myntbevegelse fra Skandnavia til de Britiske øyer i Vi-

- kingtiden (Against the tide: coin-movement from Scandinavia to the British Isles in the Viking Age)", i S.Y. Lerdahl (ed.), *Festskrift til Kolbjørn Skaare*, NNF-NYTT, Oslo 1991, s. 13-22.
- ¹¹ D. Whitelock, *English Historical Documents c. 500-1042*, 2.a uppl., 1979, s. 437-9, särskilt s. 438.
 - ¹² Skandinaviska depåfynd visar att Sigtunas *Long Cross*-imitationer fanns kvar i fynden under Knut den stores regering. Teoretiskt skulle alltså Old Romney-myntet har kunnat komma till England i fredstid, efter det att Knut blev kung av England 1016, men frånvaron av probérmärken gör denna möjlighet osannolik.

Förkortningar

CNS = Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt. Stockholm 1975 ff.

Comm. NS = Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova Series. Stockholm 1987 ff.

SCBI = Sylloge of Coins of the British Isles. London 1958 ff. □

Marion Archibald är anställd vid British Museum, London, Department of Coins and Medals. Hon är en av de främsta kännarna av den engelska myntningen under perioden ca 750-1150, men även senare, och har en omfattande skriftlig produktion.

Generell licens till metallsökarentusiaster?

På Sveriges Metalldetektorförenings initiativ uppvaktades den 15 april i år Riksdagens kulturutskott. Föreningen ville diskutera ett licensförfarande för metallsökaranvändare, som skulle innebära att metallsökaren får användas i områden utan kända fornlämningar utan att länsstyrelsens tillstånd krävs. För att, enligt föreningens förslag, få licens måste personen vara medlem i föreningen och dessutom ha genomgått någon form av kortare utbildning. Licensen skulle utfärdas av antingen länsstyrelsen eller Riksantikvarieämbetet (RAÄ). Missbruk skulle leda till uteslutning ur Metalldetektorföreningen och förlust av licensen.

Sakletare eller arkeologer?

Metalldetektorföreningen har klart deklarerat att man har arkeologiska

och kulturhistoriska intressen. Föreningen vill hjälpa kulturmiljövården att hitta okända fornlämningar och tillföra forskningen nytt material. Detta arkeologiska intresse delas troligen även av andra metallsökaranvändare, som inte är medlemmar i denna förening. Finns det då några problem med detta i och för sig vällovliga syfte och intresse för arkeologin? En av kulturmiljövårdens uppgifter är ju också att stödja och främja insatser från enskilda. Ja, tyvärr finns det risker för skadegörelse som är förknippade med själva användandet av metalldetektorn. Problemen kan indelas i några huvudgrupper: ingrepp i forn-

lämning, spolierande av fyndkontext, rapportering, samarbete och förstäelse/respekt för lagen.

När blir en okänd fornlämning känd?

Enligt kulturminneslagen (KML) behövs inte något beslut för att en lämning ska vara en fornlämning, utan detta följer av lagen. Så snart en lämning påträffas som faller inom lagens avgränsning, och som enligt kulturmiljövårdens praxis räknas dit, är det en fast fornlämning och skyddad av lagen.

Det grundläggande problemet är dock att kunna bedöma om det är en fornlämning som man hittat. Vissa kriterier måste vara uppfyllda. För att kunna utföra en sådan kvalificerad bedömning krävs både arkeologisk

Artikeln har utförligare publicerats i *Kulturmiljövård* nr 2-3 · 93

Våren 1989 plundrades ett antal skattfyndplatser på Gotland. En av dessa var Kattlunds, Grötlingbo sn. År 1866 påträffades här bl a 1 100 vikingatida mynt (SHM 4591 etc). Av antalet gropar att döma hittade skattplundrarna ca 400 föremål på denna plats. Hösten 1991 såldes vid olika tillfällen i London mynt mm som kan kopplas till denna plundring. De föremål som avbildas här inköptes av Kungl Myntkabinettet i november 1991 på auktion i London och nästan alla mynt kommer utan tvekan från Kattlunds (KMK 102031). Övriga föremål kan dels antas komma från Kattlunds, dels från andra plundrade platser på Gotland och Öland. Foto RIK.

I 1989 års Kulturminneslag infördes förbud mot att medföra metallsökare på fasta fornlämningar och ett generellt förbud att använda metallsökare på Gotland, fr. o. m. 1/7 1990 även på Öland. Dessa lagparagrafer infördes med anledning av de plundringar av vikingatida skatter framförallt på Gotland som skett de senaste åren.

Sveriges Metalldetektorförning inbjöd Riksdagens kulturutskott samt företrädare för Riksantikvarieämbetet, Statens Historiska Museum, Kungl. Myntkabinettet och Stockholms universitet till en diskussion om att förningsmedlemmar skulle kunna få en generell licens och på så sätt gå förbi denna lag.

RAÄ menar däremot att ett sådant förfarande innebär att metalldetektorförningens medlemmar skulle få större befogenheter och mindre skyldigheter än de professionella arkeologerna och att syftet med lagen helt skulle urholkas.

utbildning och mångårig erfarenhet samt kunskap om aktuella antikvariska ställningstaganden. Överplöjda gravar och boplatser tillhör sannolikt de fornlämningar som är mest berörda av metallsökande, men dessa går att lokalisera på annat vis. Inte minst i samband med arkeologiska utredningar görs regelmässigt inventeringar och olika typer av analyser i syfte att fastställa förekomst av dessa fornlämningstyper.

Metalldetektorer och ingrepp i fornlämning

För okulär eftersökning av fornlämningar krävs naturligtvis inte tillstånd enligt KML, och i så motto är såväl metallsökaranvändarnas som andras bidrag välkomna. I KML stadgas däremot att om en tidigare okänd fornlämning påträffas och berörs av ett ingrepp ska arbetet avbrytas och förhållandet anmälas till länsstyrelsen. Detta innebär att så snart metallsökaranvändaren ser indikationer på forn-

lämning, eller med metallsökarens hjälp får fram fornfynd från vad som kan misstänkas vara en fornlämning, ska arbetet avbrytas. Det får inte råda något tvivel om att metallsökaranvändaren inte har tillstånd till ingrepp i vare sig den nypåträffade fornlämningen eller dess fornlämningsområde. Varje fornlämning har ett individuellt fornlämningsområde och sålunda är exempelvis ploglaget över en boplat fornlämningsområde. Om metallsökaranvändarna verkligen vill samarbeta med kulturmiljövården så måste de först lära sig att identifiera tex boplatser och sedan kunna avstå från att använda metalldetektorn på dem och framförallt från att gräva upp föremål.

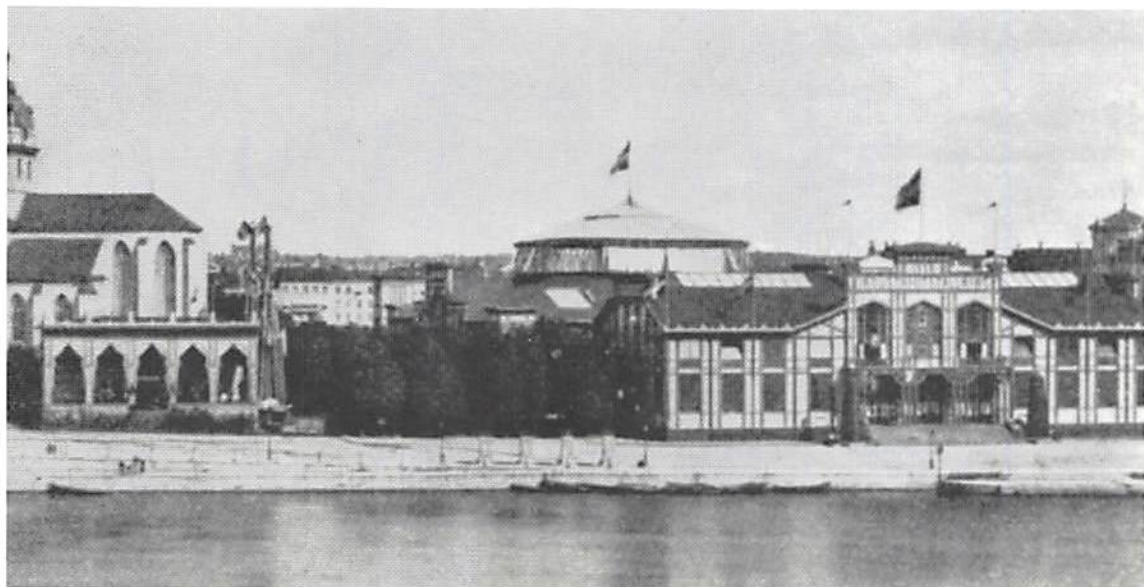
Vem får tillstånd att utföra arkeologisk dokumentation?

Inför den lagändring som trädde i kraft den 1 juli 1991 gjordes en noggrann utredning av frågan om generella undantag från användningsför-

Forts. på sid 166

Medaljer från Konst- och industriutställningen 1866

Av Ulf Nordlind och Ian Wiséhn

Industriutställningen 1866 i Kungsträdgården, sedd från Lejonbacken. Foto: Osti, Stockholms stadsmuseum. Reprofoto: RIK-f.

Den långa raden av världsutställningar inleddes med utställningen i London 1851. Även Sverige var representerat i Crystal Palace, men deltagandet var blygsamt. Femton år senare var det dags för Sveriges första större utställning. Det skulle bli en kombination av konst- och industriutställning. Utställningen 1866 motiverades bl a med att man önskade fira Stockholms 600-årsjubileum (vid denna tid trodde man på denna datering). Det främsta skälet var naturligtvis att man med denna stora varumässa ville visa upp ett modernt Skandinavien.

Mässhallen var en avancerad skapelse i ny teknik – trä och glas – av AW Edelswärd, den arkitekt som ritade ett stort antal av 1800-talets järnvägsstationer. Den låg i Kungsträdgården nära Jakobs kyrka.

Till invigningen den 15 juni 1866 var 2000 personer inbjudna, bl a hela diplomatiska kåren. Franz Berwald hade komponerat en festmarsch och en hymn. Karl XV var sjuk; därför höll hans bror Oscar ett anförande, varefter drottning Lovisa förklarade

utställningen öppnad. Så togs spärrarna bort, fontäner började spruta och maskiner slamra, drivna av en central axel via remskivor. Till utställningen var Norge, Danmark och Finland inbjudna. Säkert fanns skandinavismen med i tankarna.

Sverige var angeläget att uppvisa sin nya metallindustri. Från Stockholm kom Bolinders och Ludvigsberg med gjutjärnsods. Nya industricentra som Motala, Ankarsrum, Huskvarna och Eskilstuna var på plats. Här fanns även glas- och keramikindustrin, malm från Loussavaara mm. Till utställarna utdelades 1330 medaljer och diplom.

Samma dag som industriutställningen öppnades invigdes det nya Nationalmuseum.

Inträdet till utställningen var 50 öre, vilket medförde att de fattigare knapast hade råd att göra ett besök*

*

Till utställningen framställdes både pris- och minnesmedaljer. En del av dessa tillverkades på plats inför besökarnas ögon. Här nedan beskrivs och avbildas flertalet kända medaljer:

1. Belöningsmedalj i guld, silver och brons, graverad av J. E. Ericsson, fransidan efter en modell av J. P. Molin, 58 mm i diameter, präglad vid Kungl. Myntet 1866. Hild. II s. 461, 12.

Åtsidan visar konung Karl XV:s bröstbild i profil, höger sida.

Omskrift: CARL XV SVERIGES NORGES G.O.V. KONUNG. Kring kanten en pärlring.

Fransidan visar Minerva stående på ett podium, med utsträckta händer hållande lagerkransar. På vardera sidan om Minerva sitter fyra sköldförsedda kvinnor – till höger två kvinnor som symboliserar Sverige och Norge (Svea och Nore) och till vänster två kvinnor som symboliserar Finland och Danmark (Aura och Dana). I bakgrunden finns sinnebilder av industrin (bikupa, press, ångpanna, hjul och ankare).

Stamparna till denna prismedalj utförde Johan Edvard Ericsson (1836-1871) i medaljgravören Ernest Paulin

*Daglön i Stockholm var ca 1:50 rdt rmt.

1.

2.

3.

3a.

Tassets ateljé i Paris. Åtsidans kungabild utförde han både i modell och i stål, men för fransidan var han tvungen att följa en av hans lärare professor Johan Peter Molin (1814-1873) utförd modell (en avgjutning i brons av denna modell finns förvarad hos Konstakademien).

2. Minnesmedalj i silver och brons, graverad av Lea Ahlborn (1826-1897), 39 mm i diameter, präglades av mekaniske fabrikkören J. F. Klintin, att säljas till besökande under utställningstiden. Hild. II s. 461, 13.

Åtsidan visar konung Karl XV:s bröstbild i profil, höger sida.

Omskrift: CARL XV SVERIGES NORGES G.O.V. KONUNG.

Fransidan: På en konsol och inom en krans av lager och palmblad finns utbredda en grupp av konstens och industriens sinnebilder såsom målarpalett med penslar, byst på en kolonn, städ, klubba, rykande lokomotiv och bikupa.

Omskrift: MINNE AF INDUSTRI OCH KONST-UTSTÄLLNINGARNE I STOCKHOLM 1866.

Denna minnesmedalj framställdes på initiativ av logg-, manometer-, kompass- och urfabrikören J. F. Klintin. Han önskade på utställningsområdet prägla medaljer av myntsilver. Han skickade sin ansökan till Kungl. Maj:t, men eftersom redan två andra personer, Wallin och Gundberg, fått tillstånd till samma sak var man tveksam (se medalj nr 3). Till slut fick Klintin beskedet att om han uppvisade en modell med den tänkta inskriften, som godkänts av Kungl. Vitterhetsakademien, och lät prägla den i silver vid Kungl. Myntet skulle Klintin få tillstånd till utgivande av minnesmedalj. Allt detta gjorde Klintin och medaljen tillverkades och såldes sedan på utställningsområdet.

3. Minnesmedalj i silver, brons och tenn, graverad av Lea Ahlborn, 44 mm i diameter, präglades av bleckslagaren J. W. L. Gundberg och verkmästaren vid Kungl. Myntet O. F. Wallin. Båda sidornas stamper omgjordes två gånger. Hild. II s. 514, 2 och 2a.

Åtsidan visar arvprinsen, hertigen av Östergötland, prins Oscars (sedermera Oskar II), bröstbild i profil, höger sida. På en upphöjd kantram finns texten: OSCAR SVERIGES O. NORGES ARFFURSTE HERT. AF ÖSTERG. (dvs hertig av Östergötland).

4.

4a.

Fransidan visar byggnaden till Industriutställningen. Överst i halvcirkel: INDUSTRI UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM. Nederst texten: SVERIGE NORGE / DANMARK OCH FINLAND / I FREDLIG TÄFLAN / 1866. Denna medalj finns även i en variant med något större bokstäver.

Medaljen såldes i små runda pappaskar (3a). Askens framsida visar Industriutställningens byggnad, därovan en ängel som utsträcker en hand hållande en lagerkrans, nederst en komposition med Finlands, Sveriges, Norges och Danmarks riksvapen. Överst i halvcirkel: INDUSTRIUTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM,

Folkkliv på Strömparterren utställningssommaren 1866 med den slitigt använda Djurgårdsfärjan t.h. Träsnitt efter teckning av G. Janet i Ny Illustrerad Tidning.

och därunder årtalet 1866. Vapensköldarna är färglagda i rött, blått och guld. Byggnaden är färglagd i mörkblått liksom texten.

Askens baksida bär en text i svart: J. W. GUNDBERG / FABRIK OCH LAGER / AF ALLA SORTERS / BLECKSLAGERI-ARBETEN / STOCKHOLM. Nederst i liten stil finns askens tillverkare omnämnd: Lithografiska Aktie Bolaget i Norrköping.

Bakgrunden till denna medalj är följande. I samband med planerandet av utställningen i Stockholm 1866 fick plåt- och bleckslagaren J. W. Gundberg och verkmästaren vid Myntverket O. F. Wallin kunglig tillåtelse att låta prägla medaljer av vitmetall. Syftet var att sälja dessa medaljer – till lågt pris – till besökande och deltagare i utställningen. De fick tillstånd att i utställningslokalen uppställa en präglingmaskin för att under utställningstiden prägla medaljer inför besökarnas ögon. Präglingen kom igång strax efter den officiella högtidlighetens avslutande. Medaljerna fick en strykande avsättning bland den mängd människor som trängdes omkring präglingmaskinen. Försäljningspriset för tennmedaljer var 50 öre stycket. I tidningarna tillkännagavs i annonser att medaljen kunde erhållas i "Expositions-Byrån på Lilja Trädgårdsgatan 2 C." Vi vet inte vem av Gundberg/Wallin som kom på idén med medaljer, men man hade troligen hämtat inspiration från dem som såldes i samband med de första världsutställningarna i London 1851 och 1862. Säkert är att Gundberg behövde hjälp av en person som kunde prägla medaljer.

Industriutställningen 1866 – interiör med gipsmodellen av Molins fontän. Fontänen var utställningens naturliga centrum. Johan Peter Molin hade gjort denna fontän på tre månader. Motivet är Näcken och Ägirs döttrar. En insamling sattes igång för att bevara monumentet och 1873 kunde det gjutas i brons och placeras på nuvarande ställe. I bakgrunden på övervåningen syns den stora danska utställningsdelen.

Foto: Johannes Jaeger, Kungliga Biblioteket.

5.

4. Minnesmedalj i britanniametall,* graverad av okänd konstnär, 36 mm i diameter, präglad på beställning av en svensk person i Birmingham, England. Hild. II s. 461-62, 14.

Åtsidan visar Industriutställningens byggnad. I avskärningen två korslagda ekkvistar. Text på fyra böjda rader: INDUSTRI - UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM / (SEDD FRÅN SYDVESTRA SIDAN) / ÖPPNAD DEN 15 JUNI / 1866.

Frånsidan visar Nationalmuseets byggnad. I avskärningen två korslagda lagerkvistar. Text på tre böjda rader: KONST - UTSTÄLLNINGEN I STOCKHOLM / ÖPPNAD DEN 15 JUNI / 1866.

Denna medalj är snarlik den som tillverkades till världsutställningen i London 1862 och blev en svår konkurrent till Gundbergs och Wallins. Medaljen såldes i bleckkapslar (4a) som var försedda med Karl XV:s namnchiffer och valspråk på ena sidan och på den andra en inskrift: "Under H. K. H. Hertigens af Östergötland ledning och genom fosterlandsvännens nitiska medverkan åstadkoms den första stora konst- och slöjd-utställning för nordens beslägtade länder i Stockholm 1866." Medaljen såldes i alla boklädor för 50 öre stycket. Troligen fick den inte säljas inom utställningsområdet eftersom inget tillstånd inhämtats.

5. Minnesmedalj i guld, silver och brons, graverad av J. E. Ericsson, 59 mm i diameter, präglad efter utställningens slut av Centralkommittén som ett tecken av tacksamhet för prins Oscars skickliga ledning av kommitténs arbete. Hild. II s. 514-515, 3.

Åtsidan visar arvprinsen, hertigen av Östergötland, prins Oscars bröstbild i profil, vänster sida. Omskrift: OSCAR FREDRIK SVERIGES OCH NORGES ARFFURSTE. Frånsidan visar två kvinnor med en sköld emellan sig. Skölden bär de svenska tre kronorna och kvinnorna symboliserar Industrien och Konsten. I bakgrunden föremål etc som representerar dessa grenar. Överst i halvcirkel: TILL EN UPPLYST OCH NITISK LEDARE.

*Britanniametall är det gemensamma namnet på vita tennantimonlegeringar, vilka oftast också innehåller koppar och ibland även zink, bly, nickel eller vismut. I England fanns stora fabriker som tillverkade husgerådssaker m.m. i denna metall.

6.

Nederst i exerguen: AF K. CENTRALKOMMITÉN / FÖR ALLM. INDUSTRI / O. KONST UTSTÄLN. / I STOCKH. 1866.

Denna medalj överlämnades i guld till prins Oscar vid en middag i kungliga slottet för centralkommitténs ledamöter* Medaljen överlämnades efter ett "anförande af öfverstekammarejunkaren m.m. frih. Knut Bonde, som i ett tal tolkade de djupa förbindelser, i hvilka den nordiska konsten och industrien kände sig stå hos H. K. H. för det outröttliga nit och den varma välvilja, han egnat åt expositionen och dess föremål, hvilket tal af H. K. H. besvarades", allt enligt en Stockholmstidning.

6. Medaljliknande tecken av brons från utställningen 1866, av okänd konstnär och tillverkare, 65 mm i diameter, överst upphängningsanordning med ring, ensidig.

Åtsidan visar en sköld, liknande de sköldar som framställdes under 1600-talet och början av 1700-talet med de svenska tre kronorna. Omskrift på ett textband: INDUSTRI. UTSTÄLLNINGEN. Texten målad i svart. Tecknet framställt i ett stycke utom skölden och nedre delen av textbandet, som är fastnitade.

*Numera i H. M. Konungens samling.

Detta tecken bars runt halsen i ett blå-gult band av vattrat siden. Möjligen användes tecknet av funktionärer vid utställningen.

De polletter som användes under utställningstiden har tidigare beskrivits i Svensk Numismatisk Tidskrift (1990).

Foto: Där ej annat angivits Bengt A. Lundberg, RIK-f.

Litteratur:

- Cornell, E., *De stora utställningarnas arkitekturhistoria*. Stockholm 1952.
 Hildebrand, B. E., *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar*. Vol. II, Stockholm 1875.
 Lindberg, E., Johan Edvard Ericsson. Skulptör och medaljgravör 1836-1871. *NNA* 1942, s. 173-203.
 Olsén, B., *Lea Ahlborn. En svensk medaljkonstnär under 1800-talet*. Lund 1962.
Wedbergs klippssamling för år 1866. Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm.
 Wiséhn, I., Polletter från Industriutställningen 1866. *Svensk Numismatisk Tidskrift* 1990 nr 8, s. 176. □

*Den skicklige
affärsmannen
nyper guld
ur kopparmynt.*

Japan

Om vikingars väg till europeisk gemenskap

Av Elsa Lindberger

Den stora vikingutställningen som under 1992–93 visades i Paris, Berlin och Köpenhamn, växlade namn under färdens gång mellan olika länder och språkområden. I Frankrike – Grand Palais i Paris – hette den kort och gott "Les Vikings"; i Tyskland – Altes Museum i fd Östberlin – "Wikingen Waräger Normannen"; och i Danmark – det nyrenoverade Nationalmuseet i Köpenhamn – "Viking og Hvidekrist". Katalogen var tryckt i fyra versioner, varav en i blandat skandinavisk språkdräkt. För engelskspråkig publik presenterades utställningen under namnet "From Vikings to Crusaders."

Varianterna, allitererade eller ej, hade var och en i sin stad ett klart PR-värde. De stod för väsentliga delar av budskapet i utställningen, vars innehåll var konstant och rörde sig inom ramen för dess förklarande undertitel: *Norden och Europa 800–1200*.

Nordisk Ministerråd hade tagit initiativ till utställningen, som krävt flera års förberedande arbete och under tiden uppnått status som Europarådsutställning nr 22, vilket innebar mycken officiell pompa med kungligheter, presidenter och annan överhet vid invigningsceremonierna – i Paris förrättad av Dronning Margrethe, i sällskap med President Mitterrand ombord på vikingaskepp på Seine; i Berlin av Dronning Sonja och i Köpenhamn åter av Dronning Margrethe.

Ledningen har legat i Danmark; docent Else Roesdahl har tillsammans med en nordisk-internationell kommitté fungerat som idégivare, projektledare och programskrivare, katalogredaktör, samordnare och mycket mera. Ambitionsnivå och krav på kvaliteten var redan från början höga, och i jämförelse med många tidigare vikingutställningar gav denna orhört mycket mer av innehåll i tiden och i rummet.

Föremål till 617 katalognummer hade lämnats av 85 långivare från 15 länder; från Kiev och Moskva i öster till Canada i väster; från Nordnorge, Island och Grönland till Frankrike i söder. Det breda, internationella greppet om ämnet drog en enastående stor publik: sammanlagt 750 000 per-

1. Vladimir I 978–1015. Srebnik, Kiev. 2.97 g. Inskrifter på ryska. Åtsida: VLADIMIR OCH DETTA ÄR HANS (SILVER). Frånsida: JESUS (KRISTUS) SHM-KMK 16077 (Kat. 307)

soner kom för att se och lära om de nordiska folken och vikingarnas värld: vardagsredskap och praktföremål, bildstenar med hedniska motiv och runstenar med drakar och kristna kors, dyrbara handskrifter, skepp, vapen, asagudar och madonnor, dopfunter, altare och krucifix, ja till och med en hel stavkyrkoportal hade monterats upp. Och naturligtvis guld- och silver-skatter, inte minst mynt, vågar, vikter och präglingssredskap – allt med avgörande betydelse för våra handelskontakter.

Att berätta om de fem nordiska länderna och deras förbindelser med Europa under tiden 800–1200 betyder att röra sig över vida fält i ett dynamiskt historiskt skeende av tagande och givande. Det handlar om alla yt-

2. Hedeby ca 825. 0.85 g. Birka, grav 526. Fyndår 1877. Typ Malmer 1966, KG 4, Tuppar/båt A2. (Kat. 153 a)

ringar av samhälle och kultur: handel och skeppsbygge, krigståg, kolonisation, åkerbruk och stadsbyggande, arkitektur, hantverk och konst i alla former, språk, lagar, saga- och skalde-diktning, mission och korståg.

Religion och tro genomsyrar allt; den gradvisa övergången till kristendom blir förutsättningen för vår integrering i ett Europa, där den Romersk-katolska kyrkan och klosterordnarna ännu står som de främsta kulturbärarna. Danmark, Norge, Sverige och Island tar form som nationstater, de tre förstnämnda med en kungamakt tillräckligt stark för att prägla mynt i konungens och Guds namn, med texter på latin och ett kristet bildspråk. Förebilderna är anglosaxiska, liksom de första myntmästare, förutan vilka vår början skulle blivit alltför svår.

Att ett fungerande ekonomiskt system är nödvändigt för utbyte länder emellan är vi idag plågsamt medvetna om. För knappt tusen år sedan inledes för de nordiska länderna en process, som möjligen hade fastare konturer än dagens (2 augusti 1993!) flytande valutor. Om vikingatidens ekonomiska historia berättade utställningen på flera olika sätt: skattfynd med mynt, bit- och smycksilver vittnar om import av både mynt och andra, icke monetära betalningsmedel till Nord- och Östeuropa från Orientens och Västerlandets myntpräglade stater. Som exempel kan nämnas de berömda guldskattna från Hon i Norge och Vårby i Sverige; silverskattna från Ralswiek på Rügen, Kostivere i Estland, Sejro i Danmark; från Ryssland den stora Gnezdovoskatten, där många skandinaviska inslag blandas med smycken av slavisk och orientalsk karaktär. Till den ryska Kievmontern kunde KMK bidra med ett sällsynt silvermynt (fig. 1) från det gotländska skattfyndet i Sigsarve, Hejde socken: en srebnik präglad för Vladimir I, troligen kort efter år 988, då den ryske storfursten lät omvända sig och sitt folk till kristendomen (Kat. nr 307).

Historiska museet och Kungl. Myntkabinettet tillsammans hade lä-

3. Olof Skötkonung 994-1022, Sigtuna. 1.83 g. Efterbildning av Æthelred II:s "Crux" typ, präglad ca 991-997. Myntmästare Snelling. Inskrifter: Åtsida: +OLAF RX AON ZTUNE (Olof kung i Sigtuna) Frånsida: ZNELLING ME PROF (Snelling gjorde mig). Malmer 1989, 3.72.1. Fynd från Gotland, Väte socken, Stora Haltarve. SHM-KMK 19654. (Kat. 423 c).

4 a) Olof Skötkonung, Sigtuna. 1.93 g. Efterbildning av Æthelred II:s typer "Long Cross/Small Cross" (hybrid). Förvirrade inskrifter. Malmer 1989, 251.574.2.

4 b) Efterprägling av Æthelred II, typ "Long Cross". 1.64 g. Präglingsort osäker, troligen dansk. Inskrifter delvis förvirrade men med Chester och myntmästare Elewne som förebild. (Kat. 424 a och b)

5. Anund Jakob, ca 1022-1050, Sigtuna. 1.33 g. Myntmästare Thormoth "Short Cross/Small Cross" hybrid präglad i Knuts namn ca 1030. Inskrifter: åtsida: +CNUT REX SW (Knut svearnas kung). Frånsida: +THORMOTH IN SIHT (Thormoth i Sigtuna). SHM-KMK 29856 (Kat. 426) 4-5 utan känd fyndort; tillhör KMK:s syst. saml.

nat ut den sk Föhlhagenskatten (kat. nr 143) från Björke socken, Gotland (CNS 1.2.7), nedlagd kort efter 991. Dessvärre skingrades en stor del av mynten på ett tidigt stadium, så som ofta skedde på 1800-talet. För att tillmötesgå utställningsledningens önskemål och ge ett riktigt intryck av myntinnehållet lades till de tjugo exemplar av skattens ursprungliga islamiska och tyska mynt en rekonstruktion av det övriga materialet med hjälp av mynt dels från andra skattfynd, dels utan känd proveniens.

Beträffande problem och frågeställningar kring myntfynd saknades betydande exempel för en mer omfattande analys. I stället var utställningens numismatiska delar koncentrerade på enskilda platsers och rikens myntning och deras roll i, resp. relation till Skandinavien under den aktuella perioden.

Två sceattas av frisisk "Wodanmonster" typ, påträffade i Ribe, inleder raden av nordiska mynt. Hedeby representeras av 4 mynt, varav det första från KMK:s samling (fig. 2), typ "tuppar/båt" från en Birkagrav; övriga tre var varianter av CAROLUS-efterpräglingar.

Anglo-skandinaviska och irisk-nordiska mynt visades, liksom den myntstam av järn och det blyavslag som 1980 kom fram vid den stora utgrävningen av Coppergate i York.

Exempel på de flesta typer som präglats för Æthelred II och Knut den Store fanns där – och tillsammans med dem de skandinaviska efterpräglingar som gjordes för Sven Tveskägg, Olav Tryggvason, Olof Skötkonung och Anund Jakob. Från KMK:s samling fig. 3, 4a, b, 5. (Kat. nr 423, 424, 426 i avsnittet "Mönter: England og Skandinavien".) Även de båda förstnämnda kungarnas här exponerade mynt (kat. 423 a, b) kommer från svenska fynd: a, Sven Tveskägg från Gotland, Fole socken, Öster Ryftes (CNS 1.4.17:1927) men tillhörigt Danmarks Nationalmuseum, Den Kongl. Mønt- og Medaillesamling; b, Olav Tryggvason från det stora Igelösfyndet 1924 i Skåne, Lunds Universitets Historiska Museum.

Ett senare avsnitt i katalogen, betecknat "Det verdslige liv – Mönter: Danmark, Norge, Sverige, nr 539-555" visade exempel på alla de skandinaviska kungarnas mynt. Danmarks rika och varierade myntning fyllde upp en hel monter; vid sidan av den

6. Olof Skötkonung, Sigtuna ca 995. 2.22 g. Æthelreds "Crux" typ. Inskrifter: åtsida: +VLVAF REX ZVENO (Olof svearnas kung). Frånsida: +IN NOMINE DNI MC (I Guds namn världens skapare. Malmer 1989, 15.51.3).

7. Anund Jakob, Sigtuna ca 1025. 1.40 g. Knuts "Pointed Helmet" typ, myntmästare Thormoth. Inskrifter: Åtsida: +ANVND REX SI (Anund kung i Sigtuna). Frånsida: +THORMOTH ON SIHTV (Thormoth i Sigtuna). Lagerqvist 1970.7. Mynten kat. nr 6-7. utan känd fyndort; tillhör KMK:s syst. saml. (Kat. 552 a och b).

fick Norges och Sveriges kungar samsas om gemensamt utrymme. Från KMK kom penningar för Olof Skötkonung, Anund Jakob och Knut Eriksson (fig. 6, 7, 8 a, b) samt det gotländska mynt som i det väldiga skattfyndet från Burge, Lummelunda socken, sätter punkt för vikingatiden och inleder nästa period (fig. 9). I monterns mitt kunde dessutom beskådas det myntstampsavtryck i bly som hösten 1990 påträffades vid utgrävning av kvarteret Urmakaren i Sigtuna och nu lånats ut därifrån. Dess avtryck hänför sig till Æthelreds typ "Long Cross", som Olof Skötkonung lät imitera i Sigtuna, och man anser det bevisat, att fyndplatsen kan identifieras som "Kung Olofs Mynthus" (fig. 10).

Alla individuellt utställda mynt finns avbildade i den stora och rikt illustrerade katalogen (431 s.), som i en och samma volym innehåller två delar; i den första – med vackra färgbilder – har forskare och experter från hela Norden, samt från England, Frankrike, Tyskland, och Ryssland skrivit vetenskapliga artiklar om skilda områden och aspekter som berör utställningens material och ämnen. Där finner vi kapitlet "Nordiska

8. Knut Eriksson 1167-1196. Två penningar.

a) Brakteat, Sigtuna. 0.25 g. Kungens framvända midjebild med spira och fana.

b) Brakteat, Lödöse. 0.12 g. Inskrift: KANVTVS REX S (Knut Sveriges kung). Krönt framvänt huvud med svärd.

Lagerqvist 1970, I:A:2a, XI:A:1a. 8 a-b utan känd fyndort; tillhör KMK:s syst. saml. (Kat. 554 a och b).

10. Myntstampsavtryck, bly, Sigtuna. Ca 1000-1005. För Olof Skötkonungs efterprägling av Æthelreds mynt, typ "Long Cross" (jfr ovan fig. 3-4). Fynd i Sigtuna, kvarteret Urmakaren, 1990. Inv. Sigtuna museer 225. (Kat. 553)

9. Gotland. Penning ca 1140 (Visby?). 0.47 g. Åtsida: Förvirrad inskrift. Hjul Kors. Frånsida: Kyrkgavel.

Lagerqvist 1970, XX:A:1. Fynd från Gotland, Lummelunda socken, Burge, SHM-KMK 28830. (Kat. 555)

*

För samtliga foton står Gabriel Hildebrand, RIK. För vissa fel i katalogens bildredigering (552 b: upp- och nedvänd frånsida; 555: omkastade åt- och frånsidor) står någon för oss okänd person.

*

mynt" författat av Lars O. Lagerqvist (ss 220-221). Den andra delen, den egentliga katalogen, med svartvita bilder, ger en kort text för vart och ett av de 617 utställningsnumren. För KMK:s räkning svarar Kenneth Jansson för texterna, utom beträffande Föhlhagenskatten, där Ingmar Jansson och undertecknad signerat presentationen.

Själv har jag ansvarat för dokumentation och administrativa förberedelser till KMK:s utlån av 232 mynt samt alla praktiska moment av utställningsarbetet, utfört i repriser för de tre visningsperioderna i Paris-Berlin-Köpenhamn. Ansvar utökades snabbt till att gälla även de norska mynten i vår svensk-norska monter, samt myntstampsavtrycket från Sigtuna.

Samarbetet i vårt stora internationella arbetslag var hela tiden fint och stimulerande. För mig personligen var det en glädje att ha detta uppdrag

som en sista stor arbetsuppgift, i tiden sträckande sig åtta månader över min officiella pensionering efter 21 år i Kungl. Myntkabinettets tjänst. □

Referenser

CNS = Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI. Catalogue of coins found in Sweden. 1975 ff.

Kat. (Katalog för) Viking og Hvidekrist - Norden och Europa 800-1200. Den 22 Europarådsutställing. Uddevalla 1992.

Lagerqvist 1970. L. O. Lagerqvist, Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt. Stockholm 1970.

Malmer 1966. B. Malmer, Nordiska mynt före år 1000. Lund 1966.

Malmer 1989. B. Malmer, The Sigtuna Coinage c. 995-1005. Commentationes de Nummis Saeculorum IX-XI in Suecica reperiens. N S 4. Stockholm 1989.

Malmer 1991. B. Malmer, J. Ros och S. Tesch, Kung Olofs Myntus i kvarteret Urmakaren, Sigtuna. Sigtuna museers skriftserie 3. Stockholm 1991.

Olof Jonssons danska medalj

SNT 1/1993:21 — Den långa pressläggningstiden eller, snarare, manuskriptkän kan stundom medföra, att en fråga redan hunnit besvaras — i annat forum — innan den framställs. Således behandlade den kunnige danske medaljhistorikern och juristen Lars Stevnsborg omförmälda medalj i *Ordenshistorisk Tidsskrift*, Vol. 4, Nr. 2 (8), Vinter 1992, s. 39-40 (obs. att nr 1 med s. 1-24 i denna volym aldrig utkommit; löpnr 7 = Vol. 3:3, och 9 = Vol. 5:1!).

Den skånske bonden Olof Jonsson tilldelades således genom kungl. resolution till finanskollegiet den 27 jan. 1813 Medaljen för ädel Daad "uden ønsken (dvs. ögla, för band) och bæretilladelse" för att

ha räddat den danske jägarsoldaten Johan Jürgen Jönks i det slesvigske jægerkorps (jfr Lars Stevnsborg, *Danmarks Riges Medaljer og Hæderstegn 1670-1990*, København 1992, s. 371). Denna silvermedalj är alltså 1812 47 mm, således en storlek mellan vår 14:e och 13:e, medan hans svenska "ersättningsmedalj" Sui memores... var av 12:e storleken (43 mm), vägnande 2,5 lod (33 g.).

I en "Allerunderdaanigst Indberetning" till konung Frederik VI meddelade finanskollegiet den 10 nov. 1813, att geheimestatsministern Rosenkrantz genom den danska postkommissionen i Helsingborg tillställt landshövdingen (sedan 1815 friherre) af Klinteberg i Malmö medaljen med anmodan att överlämna denna till Jonsson, men att denna efter den svenske konungens befallning återsänts till Dan-

mark; de diplomatiska förbindelserna hade under tiden avbrutits.

Konungen beslöt den 30 samma månad, att dels medaljen skulle bero hos kollegiet för att användas vid ett annat tillfälle, dels händelsen finge offentliggöras, vilket dock på grund av krigsutvecklingen aldrig skedde. Skipper Morten Jansen tilldelades samma medalj i febr. 1814, varefter nämnda exemplar översändes till Den kgl. Mont med anmodan att utnyttja silvret och ingraverat det nya namnet i randen. Den utleverades emellertid först i oktober 1817 i ompräglad skick med den nya åtsidan utan titeln "Norges Konge".

I samma recension bör det sista årtalet i titeln på Stevnsborgs Belønningsmedaillemonografi rättas till 1990 och förkortningen "I & a" läsas "I & a" dvs. Ingenio et arti.

L. P-n

Polletter från Uddevalla Brännvins Aktie Bolag

I Kungl. Myntkabinetts samlingar finns sex polletter från Uddevalla som inte tidigare har beskrivits i litteraturen. Polletterna är av mässing och har värden som 5, 10, 25, 50, 1 och 2. Alla visar samma motiv och åt- och från-sidorna har samma utseende.

Polletterna är rikt dekorerade. Runt hela kanten löper en pärlring. Överst finns namnet UDDEVALLA i halvcirkel. Under namnet löper ett växtliknande ornament. Direkt därunder tre höga granar på en bit grästorv, en anspelning på Uddevallas nuvarande stadsvapen med två granar och en fura (om detta stadsvapen har rätt delade meningar om huruvida vapnet ska vara försett med tre granar eller två granar och en fura. Dock tycks det förra alternativet ha den längsta traditionen). Under dessa följer det åsatta värdet i tydliga, kraftfulla siffror på ömse sidor omgivna av kompassrosor. Underst bokstäverna U.B.A.B. På de större polletterna med värden som 1 och 2 omges dessutom siffrorna av en mängd praktfulla slingerornament.

Polletterna ger överhuvudtaget intryck av ett påkostat och väl utfört arbete vilket inte alls är så vanligt för företagspolletter. Dessutom är storleken ovanlig, från 22 mm till 41 mm diameter.

Problemen kring dessa polletter har varit många. De finns inte nämnda i litteraturen och inte heller kände man vid Bohusläns museum till något om dem vid förfrågan. Lösningen kom av en tillfällighet vid ett personligt besök på museet. Det visade sig då att likadana polletter fanns i museets samlingar under inv nr UM-SP 22. Dessutom hade en kvinna i Uddevalla för några år sedan hittat en dylik pollett i sin trädgård.

Polletterna är gjorda för Uddevalla Brännvins Aktie Bolag. De användes under åren 1890-1910 och, enligt anteckningar på inventariekortet på Bohusläns museum, köptes de "i kassan och lämnades vid utminuteringsdisken".

Bränneriet låg vid torget. Åren 1875 till 1924 hade bolaget sin försäljning i det s.k. Hasselbackshuset vid torget, därefter flyttade det till Kilbäcksgatan.

Brännvinsförsäljningsbolaget i Uddevalla startade sin verksamhet 1866, möjligen efter det s.k. Göteborgssys-

Fem av sex kända polletter från Uddevalla Brännvins Aktie Bolag.
Foto Bengt A. Lundberg, RIKF.

temet, vars grundidé bl. a. var att få bort enskilda vinstintressen. Genom att ge bolaget ensamrätt att överta alla krogrättigheter, och därmed spritförsäljningsrättigheter, i staden skulle vinstintresset försvinna och staden skulle kunna få in pengar till "något för den arbetande klassen nyttigt och välgörande ändamål". Försöket slog väl ut och staden hade råd att bygga bad, bibliotek, värmestugor m. m.

Tidigare hade brännvin sålts hos varje välsorterad handlare men detta förhållande ändrades nu med det nya bolagets tillkomst. De handlare som i fortsättningen ville sälja sprit måste betala 200 kronor årligen till det nystartade bolaget. Försäljningsställena måste ligga vid en öppen gata eller ett torg.

Detaljhandeln skulle delas i utminutering, d. v. s. avhämtning av större kvantiteter och icke förenad med försäljning av andra varor, och utskänkning, d. v. s. för förtäring på platsen och med tillgång till lagad mat.

År 1895 lagstodgades att efter bola-

gets 5-procentiga uttag av vinsten från försäljningen resten skulle fördelas mellan stad, landsting och statsverk.

Det ligger nära till hands att anta att sifferbeteckningarna motsvarar kronor och ören. Enligt anteckningen om polletternas användande som betalning vid utminuteringsdisken vill man dock anta att polletter motsvarande det antal liter som man önskade hämta vid utminuteringsdisken. Enligt Brännvinslagstiftningen var minsta kvantiteten 1 liter. Vid utskänkning fick hur liten kvantitet som helst säljas.

Vad som förbryllar är då att polletterna med de lägre värdena, 1 och 2, är störst. Detta skulle tala för att man använde mått som t. ex. fat, vilket utgjorde ca 157 liter. Men vem hade behov av att köpa 300 liter brännvin på en gång? Troligare är det då att polletterna utgjorde bevis på pantade flaskor och man fick ut ersättning motsvarande polletternas värde i kronor och ören vid utminuteringsdisken. Detta motsäger visserligen tex-

När myntpräglingsmaskiner stals från myntverket

I en notis i Nya Dagligt Allehanda den 22 oktober 1929 berättas en märklig historia från Tyskland. Staden Nürnbergs spårvägsdirektion hade nämligen beslutat att inte längre mottaga de gamla 50-pfennig-mynten i betalning. Denna åtgärd berodde på att staden tillfogats stora förluster, uppgående till omkring 10.000 mark. Det hade visat sig att 80% av alla 50-pfennig mynt som spårvägen fått var förfälskade. Framställningen av dessa mynt hade underlättats genom att myntpräglingsmaskiner stulits från ett av de tyska myntverken. Spårvägsdirektionens åtgärd framkallade stor förbittring bland allmänheten. *IW*

Rättelser

I föregående nummer av SNT (5.93) har några fel insmugit sig:

s. 126. I mittspalten och i högra spalten saknas en resp. två grekiska bokstäver. Dessa inskrifter skall läsas MAKEΛΩΣ och ΛΑΓΟΜ.

s. 130. Två av hänvisningarna i Ulonskas uppsats har blivit fel. I vänstra spalten, rad 7 ovanifrån, skall hänvisas *inte* till fig. 5 och 6, utan till fig. 1 och 2. I högra spalten, rad 6 ovanifrån, står fig. 1 och 2, men det skall vara fig. 5 och 6. *Red.*

ten på museets inventeringskort, men förefaller mera troligt.

Liknande polletter finns bl.a. från Kristinehamn för brännvinsutminuter, i Norrköping vid Norra spritförsäljningen och i Enköping vid Enköpings spritvarubolag. Dessa svarar dock samtliga mot kvantiteter som liter och hel- resp. halvbelj.

Eva Wiséhn

Källor:

Olsson, Hugo, Uddevalla förr – en bildbok. *Skrifter utgivna av Bohusläns museum och Bohusläns Hembygdsförbund*, nr 9. Uddevalla 1983.

Stiernstedt, Wilhelm, Tillägg till beskrivning öfver svenska polletter, *Numismatiska Meddelanden* nr IV, Stockholm 1877.

Fortsättning av tillägget. . . , *Numismatiska Meddelanden* nr XII, Stockholm 1890.

Artikel Brännvinslagstiftning och Minut-handel, *Nordisk Familjebok*.

ORDENSUTDELNING

H.M. Konungen har utnämnt tre för våra läsare välkända tyska medborgare till kommandörer av Kungl. Nordstjärneorden. De har alla i fyrtio års tid hängivet arbetat med publiceringen av de vikingatida svenska myntskatterna (d.v.s. från ca 800-1125); åtta volymer av dessa kataloger har redan utgivits under deras medverkan, fler är under planering. Dessutom har de publicerat ett stort antal viktiga vetenskapliga verk, som bygger på tyska mynt ur de svenska fynden. De har årligen arbetat i Stockholm vid Kungl. Myntkabinetet.

De belönade är våra sverigevänner:

Dr. phil. Vera Hatz (född Jammer), Hamburg och hennes make Professor Dr. habil. Gert Hatz, nyligen pensionerad från sin befattning vid Museum für Hamburgische Geschichte och professor i numismatik vid universiteten i Kiel och Hamburg, och Professor Dr. phil. Peter Berghaus, Münster, f.d. muscidirektör och chef för Landesmuseum där.

Makarna Hatz tilldelades sina kommandörstecken den 9 september vid en ceremoni i riksantikvarieämbetets sessionssal (Storgatan 41 i Stockholm). Den som förrättade utdelningen var f. riksantikvarien Margareta Björnstad.

I hyllningen deltog många vänner bland nuvarande och tidigare personal vid

Kungl. Myntkabinetet och professuren i numismatik och penninghistoria vid Stockholms universitet.

Professor Berghaus, som avlagt sitt årliga besök tidigare under sommaren, kommer att dekoreras genom vår ambassad i Bonn.

Lars O. Lagerqvist hjälper här Gert Hatz att fästa Nordstjärneorden kring halsen. Foto: Harald Nilsson.

Från vänster ses Henrik Klackenbergh, Kenneth Jonsson, Vera Hatz, Gert Hatz, Ulla Westermarck, Margareta Björnstad, Lars O. Lagerqvist, Brita Malmer. Foto: Harald Nilsson.

VÄL MÖTT PÅ FRIIDSAM

ANTIK- & SAMLARMÄSSA

EN AV SVERIGES
ABSOLUT STÖRSTA !!
Över 150 säljare, varav ca 50
med frimärken, brev och vykort,
fyller hela huset (5 000 m²) med
spännande varor under två dagar !!
Göteborg 9-10 oktober

FRIIDROTTENS HUS

(Vid Slottsskogsvallen & Frölundaborg)

FRI ENTRÉ: Söndagen 10 oktober
för ANTIK- & AUKTIONS, ANTIKBÖRSENS
PRENUMERANTER samt innehavare av
GÖTEBORGS POSTENS LÄSVÄRDEKORT!
OBS! GÄLLER SÖNDAG 10/10 OBS!

ÖPPETTIDER:

Lördag 10-17 Söndag 10-17
Entré: Vuxna 40:- Barn (10-15 år) 20:-
Familjebiljett 100:-

FRIIDSAM

Box 2130, S-433 02 PARTILLE
Tel. 031-26 70 90, Fax 031-26 16 37

Medaljen ”För Tapperhet i Fält” till Livgrenadjär- regementet 1808–09

Kriget mot Ryssland åren 1808–09 hör till Sveriges mest olyckliga krig. Finland övergick till rysk överhöghet, kungen avsattes och ett allmänt missmod spred sig. Hur det sedan gick vet vi. Minnet av detta krig har dock levt vidare i berättelserna om olika strider och hjältebragderna som Runeberg infört i vår litteraturskatt.

Krigets hjältar skulle belönas. På våren 1810 tilldelades varje division ett fyrtiotal medaljer ”För Tapperhet i Fält”. Vad innebar en sådan belöning? Vilka hjältedåd fick en soldat utföra för att få en tapperhetsmedalj? Svar kan man få genom studier av ett enskilt regemente, t.ex. Livgrenadjärregementet. Efter kriget med Ryssland 1788–90 sammanslogs Östergötlands båda regementen till ett, vilket fick namnet ”Lifgrenadierregementet”. Östgöta fotfolk ingick såsom regementets *Rothällsdivision* medan Östgöta rytteri regemente benämndes *Rusthällsdivisionen*. Det nya regementets förste chef blev överste Nils Fredrik Jernfelz, som år 1797 efterträddes av Fabian Wrede. År 1816 uppdelades regementet och benämndes därefter *Rothällsdivisionen*: *Kungl Första Lifgrenadierregementet* och *Rusthällsdivisionen*: *Kungl Andra Lifgrenadierregementet*.

Vilka som blivit belönade för tapperhet och mod framgår ur bataljonschefernas förslagslistor:

II. rothällsbataljonen

- M. Modig Anfört 5. plutonen; vid alla tillfällen uppmuntrat manskapet, och utmärkt sig med köld och rådhighet.
- J. Fyr Blef vid retraiten Commenderad att rifva bron vid Säfvarå, hvilket han gjorde med köld och rådhighet, oakadt fiendens artilleri- och jägareld.
- Westerberg Biträdde under häftigaste eld från fienden med att rifva bron, samt dessutom under finska som pommerska kriget visat ståndaktighet, tapperhet och känsla för sine plikters uppfyllande.

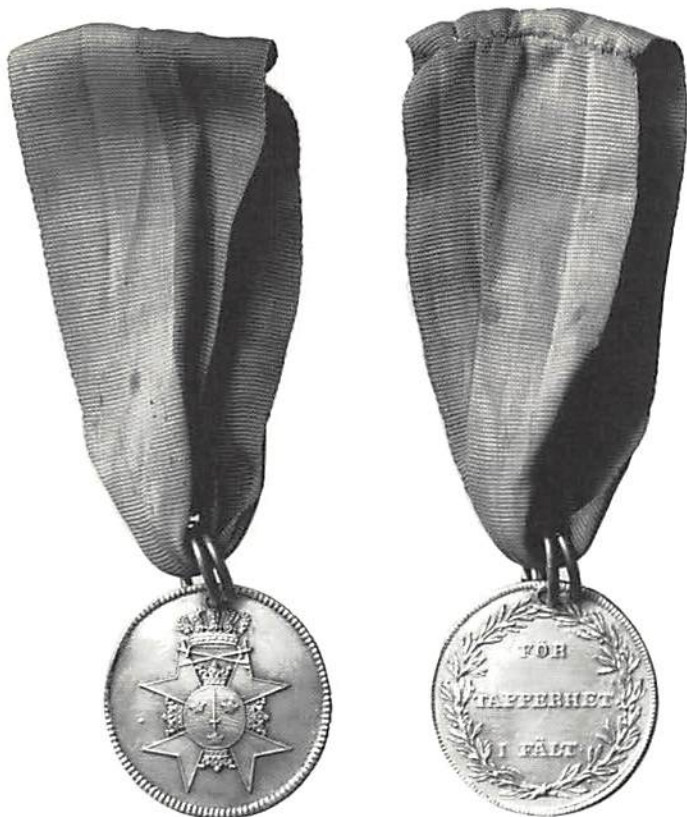
Motionsfloden (9)

Jfr SNT nr 3/1993:88. – Till 1992/93 års riksmöte väcktes under den allmänna motionstiden i januari månad följande motioner:

- K801, Charlotte Cederschiöld (m), Återinförande av det svenska ordensväsendet.
K803, Hugo Hegeland (m), Ordensväsendets återinförande.
K808, Pehr Löfgren (m), Det offentliga belöningsväsendet.
K810, Henrik S. Järrel m. fl. (m), Ordensväsendet.

Bland övriga motioner må uppmärksammas: K209, Martin Nilsson (s), Översyn av successionsordningen; K320, Harriet Colliander och Simon Liljedahl (nyd), Riksmötets öppnande; K609, Bertil Persson (m), Städer; Kr319, Birger Hagård (m), En officiell namnlängd. SNT återkommer efter vederbörlig utskottsbehandling.

L. P-n

Medaljen "För Tapperhet i Fält" med borrarat hål för ring och band. Foto: ATA.

72 Roloff

I. rusthållsbataljonen

Fick order att gå från kompaniet att rekognoscera fiendens styrka, hvilket han fullgjorde med klokhet och mod och lämnade vid återkomsten fullständig rapport.

113 Lind

Skjutit 4 ryssar, som befälet sett.

Korpr.
Pettersson

Har sedan han blifvit blesserad i benet fortfarit med att skjuta, men mäst efter flera blesstyrer lämna officern.

Anders
Lindberg

II. rusthållsbataljonen

Framförde med tilltaggenhet och framgång en flygel af jägarkedjan mot fienden.

Anders Linder

Blef blesserad, men det oakadt gjorde sitt bemödande att kvarblifva i kedjan, ehuru blesstryen hindrade honom att skjuta.

Ode

Visat under affairen mod och har uppmuntrat sina kamrater.

Källa: Wiggo Key, Lifgrenadierregementet under krigsåren 1808-09. Upsala 1909.

Ian Wiséhn

STOCKHOLMS
AUKTIONSVERK

**Specialauktion frimärken
och mynt 22 oktober 1993**

Visning 20-21 oktober 1993

Auktionen omfattar bla:

Antika guld- och silvermynt,
penning Olof Skötkonung,
ridhare av Svärdsordens stora kors,
andra klass med korslagda Svärd,
aktiebrev Nyköpings Bruk.

AB Stockholms Auktionsverk

Jakobsgatan 10, Box 16256, 103 25 Stockholm

MYNT ♦ SEDLAR ♦ MEDALJER
JETONGER ♦ POLLETTER ♦ SPELPENNINGAR
PRIMITIVA BETALNINGSMEDEL
NUMISMATISK LITTERATUR & KURIOSA

**KÖPER ♦ SÄLJER
VÄRDERAR
AUKTIONERAR**

AUKTIONSINLÄMMNING ÅRET RUNT
KVALITETSAUKTIONER TRE GÅNGER PER ÅR

NÄSTA MYNTAUKTION - 27 NOVEMBER
KATALOG 60:- Postgiro 48 92 03 - 0

När det gäller mynt...

ANTIKÖREN MYNTHANDEL

Stureplatsen 1, 411 39 Göteborg
Telefon & Fax 031-18 39 60

Återupplivad S:t Stanislaus – ordensnytt från Polen (2)

Se SNT nr 1/1993:16 – "Som ett led i de forna öststaternas strävan att markera sin nyvunna självständighet inåt och utåt pågår en översyn av heraldiska och andra symboler – flaggor, riksvapen, ordensväsende – för att ge dem en nationell prägel. I flera fall har man återtagit symboler som fanns före första världskriget eller ännu tidigare. I samband med dessa reformer försvinner de revolutionära symbolerna."¹⁾

Tidigare har presenterats ordensnytt från Tjeckoslovakien, till vilken forna stat anledning finnes att återkomma.²⁾ I den polska "3:e republiken" – nr 2 var mellankrigstidens "Polonia restituta" och "folkrepubliken" räknas ej – finnas sedan 1991 endast två officiella ordnar – vid sidan av en ganska stor flora av medaljer och krigsordnar. *Polonia Restituta* förlänas – för framstående insatser till gagn för stat och samhälle – endast till polska medborgare eller exilpolacker, som icke av sagt sig sitt polska medborgarskap, samt i mycket sällsynta fall även utländska medborgare och är numera försedd med den vita örnen krönt, dvs liknande den tidigare exilversjonen. Den 1974 i folkrepubliken tillkomna nya orden för utländska medborgare heter sedan 1991 *Polska Republikens Förtjänstorden* (Order Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej)³⁾. Dettas storkors hade överlämnats till drottning Elizabeth vid statsbesöket i London och Windsor 1991.

Hösten 1992 firades Virtuti Militari-ordens 200-årsjubileum med en utställning på armémuseet i Warszawa. Vita Örnsorden skulle återupprättas i november. Samtidigt återfå Polonia Restituta och Virtuti Militari sin gamla form. Alla kommunistiska ordnar avskaffas samtidigt.⁴⁾ Lag nr 450 av 16/10 1992 publicerades 8 dec.

Frågan om inrättande av nya ordnar eller återinrättande av gamla har diskuterats i regeringskretsar.⁵⁾ Däremot synes ännu ej den tydligen kontroversiella exilpresidenten Sokolnickis⁶⁾ återupplivande av S:t Stanislaus ha bekräftats. Frågan var aktuell redan 1921 men föll då på de närmast inflatoriska förläningarna av denna orden under det ryska herraväldet; i stället tillkom Polonia Restituta.⁶⁾

Inom Sovjetunionen och de stater som tillhörde Warszawapakten utvecklades sedan 1920 ett rikt ordensväsende. De flesta av dessa stater ersatte härvid sina äldre ordensdekorationer med nya försedda med kommunistiska emblem (Sovjetunionen, Östtyskland, Bulgarien, Rumänien, Ungern och Jugoslavien). I bla Polen och Tjeckoslovakien införde man ordnar av mer västerländsk typ (Polonia Restituta resp Vita Lejonets orden). Alltsedan Sovjetunionens sönderfall, Tysklands återförening och Warszawapakten upplösning har flertalet av dessa staters ordensdekorationer förlorat sin innebörd och därmed

upphört att utdelas. Utvecklingen går med olika hastighet och utan samordning.¹⁾ Baltikum söker rekonstruera sina ordnar, trots arkivförluster eller, snarare, medvetna arkivrensningar från de forna röda herrarnas sida. Därtill återkommes senare. Däremot planerar fn Schleswig-Holstein ej någon "Landesorden".⁷⁾

Leif Pahlsson

¹⁾ Kungl. Maj:ts Orden (vice ordenskanslern Löwenhielm) 27/5 1992 till UD, protokollet (ink. dnr 148/004).

²⁾ SNT nr 9-10/1990:223-5 och 7/1991:186; se även *Samlarntyt* nr 10/1991:7-11.

³⁾ Sveriges ambassad (Karl-V. Wöhler/Jan H. Amberg) 1992-07-09 Nr 124 C 61 till UD (ink. dnr C 61 Ep). – Jfr *Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (lagtidningen)* nr 90 av 8 dec. 1992 med lagar ("ustawy") nr 450-1 och presidentförordningar ("rozporządzenia") nr 452-4. Tom C. Bergroth, Åbo, meddelande å vykort från Warszawa 24.10.92 till förf.

⁵⁾ Edward Borowski, "Genealogie niekórych polskich rodzin utytułowanych", 3. serien, *Materiały do biografii genealogii i heraldyki polskiej*, tom V, Buenos Aires – Paryż 1971, s. 247; jfr *Mayfair* (London), Vol. 8, No. 11, (nov. 1973, s. 64 – Om exilregeringen, se Wiesław Patek, "Polacker i exil..." *GHT* 29/8 1973, s. 8 och Sigmunt Szkopiak, *The Daily Telegraph* (London), 17/8 1989 ("Letter to the editor").

⁶⁾ Meddelande av slottsbibliotekarien docent Adam Heymowski per telefon 1/12 1991, refererat av förf. i "European orders – Part I", *The Heraldry Gazette* (London), New series XLIV, June 1992, s. 8. – Även en Förtjänst- eller Civilorden diskuterades 1918/19 (Puchalski & Wojciechowski, a.a., s. 79).

⁷⁾ Der Ministerpräsident des Landes Schleswig-Holstein – Staatskanzlei (Dr. Birger Hendriks) 23. Juni 1992 (beteckn. StK 102 a 142.301).

Föreningens årsmöte den 8 maj 1993

Årsmötet hölls den 8 maj i Föreningens nya fräscha lokaler på Banérgatan i Stockholm. Det hade slutit upp ett tjugotal medlemmar, varav flera som för första gången bl a kunde beundra det gedigna biblioteket som är uppställt i lokalen (närmare om lokalen finns att läsa i en separat artikel på sid 138 i föregående nr).

Efter sedvanliga årsmötesförhandlingar var det dags för utdelning av belöningar. Nils-Uno Fornander kallades till Föreningens hedersledamot. Ordföranden sade följande:

"Du har på allra bästa sätt arbetat för och representerat Svenska Numismatiska Föreningen i många viktiga sammanhang. Jag vill bara här nämna några. Du har varit en synnerligen aktiv styrelseledamot med uppdrag som sekreterare, kassaförvaltare, bibliotekarie, revisor mm. Ditt stora engagemang och dina djupa kunskaper i ekonomiska frågor har gagnat Föreningen i stort mått. Såsom Föreningens representant i Sven Svenssons Stiftelse för Numismatik har Du lagt ner hela Din själ som dess sekreterare, bokförare, kassaförvaltare under många år. Du har i Stiftelsen tydligt visat Ditt stora engagemang för den numismatiska forskningen och ofta kommit med eleganta lösningar för att stödja den. Dina omsorger om Stiftelsen har givit ett fantastiskt gott ekonomiskt resultat. Det blir ett stort tomrum att fylla efter Dig när Du på egen begäran lämnat Stiftelsen.

Inom det numismatiska fackområdet är det medaljer, medaljkonsten och numismatisk litteratur som legat Nils-Uno varmast om hjärtat. I Föreningens bibliotek ingår nu en betydande del av Nils-Unos fina medaljlitteratur. I vår tidning *Svensk Numismatisk Tidskrift* har Nils-Uno medverkat med många artiklar och recensioner av hög klass. Allt som Nils-Uno arbetat med har präglats av utomordentlig kvalitet.

Enligt SNF:s statuter kan Föreningen till hedersledamot kalla person som gjort sig synnerligen förtjänt om den numismatiska forskningen i Sverige eller på utomordentligt sätt gagnat Föreningen.

Du, Nils-Uno, uppfyller med råge det just sagda och det är mig en glädje att härmed få kalla dig till Föreningens Hedersledamot."

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Spec. sedlar
Betalar bra för sedlar före 1930

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel 08 - 11 08 07

Börje Rådström erhöLL Föreningens förtjänstmedalj. I samband härmed yttrade ordföranden följande:

"Du representerar den typ av människor som ideella föreningar inte kan existera förutan. Din aldrig sinande kraft och villighet att ställa upp för Föreningen är beundransvärd. Din förmåga har visat sig inom vitt skilda områden. Du har varit auktionskommissarie, du är nu arkivarie och bibliotekarie, du har just avslutat genomgången och dokumentationen av papperspolletterna i den Svenssonska samlingen.

Under de senaste åren har Föreningen lagt ner mycken tid och kraft på att lösa lokalfrågan. Vi lämnade Östermalmsgatan 81 i juni 1990 och flyttade in i temporära lokaler på Sandhamngatan 50 för att till slut äntligen kunna få vår egen lokal hösten 1992 här på Banérgatan. Under detta skede har Börje varit en drivande kraft vid alla krävande omflyttningar. Han har förberett, organiserat och genomfört allt detta jobb med hjälp av styrelsen och andra. En i allt beundransvärd insats som ni här runtomkring er kan se resultatet av. För Börje är ingenting omöjligt utan allt går att lösa och därför är det så roligt att arbeta med honom, det tycker vi alla som fått den förmånen. Vi hoppas på många kommande år med Din kraft i styrelsen.

För Dina oerhört uppskattade insatser inom Föreningen vill vi idag till Dig Börje, överrätta Föreningens Förtjänstmedalj."

Till Erik Sundberg utdelades en guldnål. Ordföranden sade härvid följande:

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppgiv samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel 046-14 43 69

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider
Vardagar 10.00 - 18.00
Lördagar 10.00 - 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-11 50 81

"Under många år har Du i det tysta lagt ner ett storartat arbete för Föreningen på det praktiska planet.

Du har villigt stöttat och hjälpt till vid allehanda tillfällen. Speciellt har Du bidragit med stora arbetsinsatser i samband med att få vår nya lokal i denna fina ordning som vi nu har. Naturligtvis hoppas vi på Din fina medverkan även i framtiden.

Med stor glädje och uppskattning vill vi till Dig överlämna Föreningens guldnål för förtjänst."

Guldnål för 40-årigt medlemskap tilldelades Fritz Johansson och Harald Petersson, som dock inte var närvarande vid årsmötet.

Efter årsmötesförhandlingarna på Banérgatan följde ett besök på Vasamuseet med utställningsintendenten Katarina Schoerner som guide och efterföljande middag på restaurang Hasselbacken.

Göran Wahlqvist

Nils-Uno Fornander, hedersledamot.

Börje Rådström (t. v.) får förtjänstmedaljen.

Erik Sundberg (t. v.) pryds med guldnålen.

Generell licens . . .

forts. från sid 151

budet. Frågan om undantag för yrkesverksamhet avvisades med motiveringen att det inte rimmade med riksdagens uttalande om effektiva åtgärder mot skattletning. Militära och civila myndigheter undantogs dock, liksom RAA, med förbehållet för de förstnämnda att det inte gällde eftersökning av fornyfynd. Länsstyrelsernas möjlighet att övervaka att fornlämningar skyddas och bevaras, är beroende av att de har full insyn i hur olika arkeologiska åtgärder utförs inom länet.

I dagsläget är praxis att tillstånd till undersökning eller användning av metallsökare inte ges till någon arkeolog som privatperson. Tillstånden ställs alltid till respektive institution och för ett visst objekt med en viss metod. En generell licens skulle sålunda innebära att metallsökaranvändarna fick större befogenheter än någonsin de professionella arkeologerna.

Metodik, dokumentation och vetenskapliga frågeställningar

Det finns uppenbara skillnader i synen på arkeologisk verksamhet mellan metallsökaranvändaren och arkeologen av facket, skillnader som inte nödvändigtvis är avhängiga seriositet eller intresse utan metodik. Vid åtskilliga tillfällen har det funnits skäl att använda metallsökare inom arkeologin, inte minst inom de sk skattningsprojekten på Gotland och Öland, där ett stort antal äldre fyndlokaler efterundersökts i förebyggande syfte. Också inom ramen för utredningar och undersökningar har metalldetektoravsökningar gjorts, men vanligtvis som en övervägd och vald metod för att tackla ett visst problem. Ett projekt som ska vara meningsfullt för arkeologisk forskning eller kulturmiljövård måste ha sin utgångspunkt i relevanta frågeställningar, inte i användandet av metalldetektorer.

När det gäller redovisning av en metalldetektoravsökning måste man tillämpa samma principer som vid "vanlig" arkeologi, alltså att dokumentationen ska möjliggöra ett identifierande och, om man så skulle vilja, ett återgivande av en uppsättning valda omständigheter.

Det finns en uppenbar risk att bristen på arkeologisk utbildning och trä-

ning kan resultera i att metallsökaramatören inte inser att han/hon påträffat fast fornlämning, utan förvärlar ett otillåtet upptagande av artefakter med lösfyndslätande. Metallsökaranvändarnas syfte kan utifrån antikvarisk synvinkel knappast heller generellt uppfattas som eftersökning av lösfynd. Man vill göra systematiska sökningar i områden där det är sannolikt att fynd kan påträffas. Majoriteten av dessa fynd torde då härröra från olika typer av fasta fornlämningar, men som saknar tydliga anläggningar ovan jord.

Samarbete

Kulturmiljövården har i många decennier samarbetat med kunniga amatörer och hembygdsintresserade. De har letat efter hållristningar, järnframställningsplatser, stenåldersboplatser m m. För metallsökaranvändarna förefaller dock föremålen i sig och inte deras kontext vara det centrala. Detta är begripligt på ett mer allmänt plan men inte förenligt med dagens arkeologi. Man frågar sig om inte någon vill leta efter t ex svårlokaliserade lämningar efter järnframställningsplatser, där metalldetektorn kunde vara ett bra redskap.

Metalldetektorföreningen betonar också att man vill samarbeta med kulturmiljövården. Samtidigt vill man ha licens så att man fritt kan utöva sin hobby och på egen hand avgöra var metallsökningarna är lämpliga att utföra. I diskussionerna har de mildare bestämmelserna i andra europeiska länder, och då framförallt England, framhållits som ett föredöme av föreningen. Där har man dock en helt annan, och inte lika stark, kulturminneslagstiftning. Som exempel på skilda värderingar kan nämnas att i Sverige inlöses i princip alla föremål som påträffas, medan man i England inlö-

ser en mindre del av föremålen och ibland tom enstaka föremål ur ett samlat fynd.

En jämförelse mellan metallsökaranvändarna och sportdykarna kan kanske ändå ge anledning att se positivt på framtiden. Sportdykningen sågs tidigare som ett hot mot vraken men uppfattas idag snarast som en resurs. Informations- och utbildningsinsatser har ökat insikten om vrakens värde och man kan nu peka på flera givande samarbetsprojekt mellan sportdykare och kulturmiljövården.

Bra lag

Inom kulturmiljövården finns en stor enighet om att de skärpta bestämmelserna för användning av metalldetektorer varit positiva och definitivt nödvändiga. Plunderingarna av fornlämningar har blivit betydligt färre även om de inte har upphört. De utländska metallsökaranvändarna är dock en potentiell fara eftersom kulturmiljövården inte har möjlighet att informera om svensk kulturminneslagstiftning även i utlandet. Artiklar publicerade av en person, verksam inom Metalldetektorföreningen, i den engelska tidskriften *Treasure Hunting* inbjuder engelska intressefränder till kontakter. Författaren har dock underlåtit att upplysa om den svenska lagstiftningens generella förbud mot användande av metallsökare.

Det handlar också om att allmänheten ska vara alert och medveten om att metallsökare inte får användas utan tillstånd. På Gotland visade sig markägarnas vaksamhet vara ovärderlig i samband med gripande av plundrare. Även om de svenska metallsökaranvändarna är seriösa och har ett gott uppsåt är en mildring av lagen definitivt fel signal och kan inte leda till annat än en successiv återkomst av plundringarna.

De senaste årens erfarenheter av länsstyrelsernas tillståndsgivning till metallsökning visar att användandet av metallsökare såväl yrkesmässigt som i hobbysammanhang kan tillgodoses. Avslagen är relativt få och de antikvariska motiven bakom dem mycket starka. Att metallsökaranvändarna upplever handläggningstiden som lång är naturligtvis beklagligt men är inte något bra skäl för att ändra en fungerande lagstiftning.

Birgitta Johansen, Kenneth Jonsson,
Henrik Klackenborg,
Monica Rasch, Björn Varenius

Prenumerera på
årsset och jubileumsmynt
från Norge, Danmark och Finland
genom oss.

Även utgåvor från hela världen.

Sedlar. Polletter.

Listor skickas gratis.

NORRTÄLJE MYNT AB

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Vi köper

SVENSKA & UTLÄNDSKA MYNT

SVERIGE – Guldmynt

Dukat Karl XIV Johan, ej 1843	01	4.500:–
– 1843	01	3.700:–
Dukat Oskar I	01	3.200:–
Dukat Karl XV	01	3.000:–
Carolin	01	1.500:–
10 kronor 1877	01	2.500:–
5 kronor 1881	01	650:–
5 kronor 1882	01	1.000:–
5 kronor 1883	01	1.000:–
5 kr 1886	01	700:–
5 kr 1894	01	550:–
5 kr 1899	01	450:–
20 kronor 1925	01	4.500:–

Skiljemynt

5 kronor 1972 utan strömmar	1+	300:–
10 kronor 1992, 90 grader stampst.	01/0	600:–

Minnesmynt

2 kronor 1897	01/0	120:–
2 kronor 1907	01/0	100:–
5 kronor 1935	01/0	80:–

Endast attraktiva exemplar utan eller med helt lätt patina

TYSKLAND – Guld 10 mark

Baden	1+	750:–
Bayern	1+	650:–
Hamburg	1+	550:–
Preussen Wilhelm I & II	1+	550:–
Preussen Friedrich Wilhelm	1+	650:–
Sachsen	1+	650:–
Wurttemberg	1+	650:–

USA – Guldmynt

Valör	01/0	01	1+
20 Usd Liberty	3.700:–	3.150:–	3.000:–
20 Usd St Gaud	3.500:–	3.250:–	3.050:–
10 Usd Liberty	2.400:–	1.650:–	1.500:–
10 Usd Indian	3.600:–	2.300:–	2.150:–
5 Usd Liberty	1.800:–	1.050:–	800:–
5 Usd Indian	3.600:–	1.600:–	1.100:–
3 Usd Princess			
<i>Priser på förfrågan</i>			
2 1/2 Usd Liberty	2.400:–	1.500:–	1.000:–
2 1/2 Usd Indian	1.800:–	1.200:–	925:–
1 Usd typ I	3.500:–	1.600:–	850:–
1 Usd typ II			
<i>Priser på förfrågan</i>			
1 Usd typ III	3.400:–	1.600:–	850:–

Priserna gäller vid guldnötning 90.000:–

**PRISERNA GÄLLER TILL LAGERTÄCKNING
KONTAKTA OSS PÅ TELEFON:**

08 - 661 23 80

WALLINS

INGEMAR WALLIN MYNTHANDEL AB

Grev Turegatan 15, Må-Fre 10-13, 15-17. Box 7317,
103 90 Stockholm. Tel: 08-661 23 80, Fax 08-661 35 80

Sylloge Nummorum Graecorum. Vol. IX. The British Museum. Part I: The Black Sea. M J Price, red; British Museum Press, London 1993. ISBN 0 7141 9872 3. Inb; ca 70 s., 59 pl. Distribueras av Spink & Son Ltd., London. GBP 35:00 + 5:00 porto.

Den i *British Museum Catalogue (BMC)* mellan 1875 och 1927 publicerade samlingen av grekiska mynt i British Museum har undan för undan utökats genom nyförvärv. För vissa geografiska områden har tillskotten nu blivit så talrika, att respektive volym av BMC inte längre är representativ. Ett av dessa områden är svartahavskusten med sin krans av grekiska kolonier, som tidigare behandlats i *BMC Thrace* (1877) och *BMC Pontus* (1889). Den första delen av volym IX i den brittiska *SNG*-serien är avsedd att delvis ersätta dessa verk; delvis, men långtifrån fullständigt, på grund av en annorlunda geografisk indelning. Lysimachosmynten samt de flesta autonoma och kejslerliga präglarna kommer att publiceras i andra sammanhang. Att föra samman mynten från svartahavsområdet i en volym verkar vara ett klokt val. Det finns många intressanta kopplingar dem emellan, men naturligtvis också mycket som skiljer dem åt, icke minst på grund av de stora avstånden mellan dessa öar av kultur i en barbarisk värld.

För de mynt, som redan publicerats i *BMC*, anges *BMCs* kat nr. En snabb genomgång visar, att nytillskotten vida överträffar det gamla beståndet. Som det kanske mest extrema exemplet kan anföras den första serien didrachmer från Sinope med kvinnohuvud/örn på delfin (kat nr 1374-1440), vars huvudpart torde ha myntats under första hälften av 300-talet f Kr. Med undantag av två (*BMC* 6, 7) har samtliga tillförts samlingen efter 1889. Anledningen är de två stora myntskatterna (*IGCH* 1237 och 1238), som kommit i dagen kring år 1920 och av vilka *British Museum* haft förmånen att förvärva många exemplar. Inom parentes kan nämnas att just denna serie är mycket sparsamt företrädd i äldre samlingar, t.ex *M^CClean* (Fitzwilliam Museum, 0 ex), *Weber Collection*. (1 ex), *Pozzi* (0 ex).

Det faktum, att endast få mynt från denna period varit kända tidigare, torde ha fördröjt en mera ingående studie av denna intressanta och vackra serie (detta trots att E S G Robinson rasht publicerade nyförvärv i *Num. Chron.*). Bl a ägnar C M Kraay i sitt översiktsverk om arkaiska och klassiska grekiska mynt endast någon rad och två avbildningar åt mynten från Sinope.

Under en period på trehundraåret uppvisar myntbilderna hos flera serier av de pontiska resp bityniska städerna Amisus, kat nr 1053 ff, Kromna, kat nr 1322 ff, och Herakleia Pontika, kat nr 1588 ff resp 1595 ff, slående likheter. Här avses ett kvinnohuvud med huvudbonad av speciell typ, en stefane. Efter som en stefane är Heras kännetecken, identifieras i föreliggande verk kvinnohuvudet med gudinnan. Denna typ av stefane förekommer emellertid ej hos gudabilderna från Herakultens främsta centra, Olympia, Argos, Milet och Kreta. Stefaneen har här formen av en palmett- och lotusprydd murkrona med tinar. Då andra autorer beskrivit dessa mynt, har de oftast valt att icke namnge bärarinnan eller så har de identifierat henne som den staden och dess öde personifierande Tyche. Författaren är emellertid icke helt konsekvent. När den murkrönta stefaneen i ett senare skede i Amisus förlorar sin blomsterprakt (kat nr 1099 ff) identifieras bärarinnan fortfarande med Hera, medan den hos mycket snarlika och ungefär samtida myntserier från Sinope (kat nr 1504 ff resp 1510 ff) blir till ett anonymt kvinnohuvud bärande en tornprydd krona.

Myntfoten för dessa städers prägling varierade både från stad till stad och över tiden. När valörer anges i katalogen borde dessa relaterats till den för respektive prägling kända eller antagna myntfoten. Som ett exempel kan den nämnda andra serien (kat nr 1595 ff; Hera/Herakles i lejonskrud) från Herakleia anföras. De två stora mynten med en vikt av 11,70 och 11,43 g betecknas som tetradrachmer, medan den näst största valören med en vikt av omkring 3,75 g betecknas som drachma. Viktförhållandet är 3:1 i stället för 4:1. De stora mynten torde således kunna betecknas som eginetiska staterer (didrachmer) och de mindre som tetroboler (jfr t ex *M^CClean* 7466).

På samma sätt kan man ifrågasätta den tidsmässiga och myntfotmässiga bestämningen av de tidigaste mynten från Kalchedon (manshuvud med eller utan skägg, ofta identifierat som stadens grundare Kalchas/hjul med fyra ekrar). De inordnas i perioden från ca 387/6-340 f Kr och anges vara präglade enligt rodisk standard. I samma tidsperiod inordnas också den första gruppen av den förhållandevis vanliga serien tjur på kornax/punkterad inkus/kvadrat, som har sin exakta motsvarighet i Bysans på andra sidan Bosporos, med undantag för att axet ersatts av en delfin; de korresponderande serierna är utan tvekan båda präglade enligt rodisk standard. Att bereda plats åt den ovannämnda ti-

digaste serien från Kalchedon i tidsperioden 387-340 innebär en senare start för Kalchedons andra serie (tjur/inkus kvadrat) och en tidsmässig förskjutning i förhållande till den parallella serien från Bysans, vilket i sig är en orimlighet. Stilstiska drag hos Kalchasserien talar för övrigt för att den börjat präglas redan på 400-talet. Myntfoten för Kalchasserien torde vara eginetisk och de som drachmer redovisade mynten således eginetiska tetroboler. För övrigt kan man konstatera att Kalchas-diobolerna (d v s ej hemdrachmer) kat nr 86 och 87 är stampidentiska, en information som man förväntat sig finna i beskrivningen.

De ovan gjorda anmärkningarna minskar givetvis på intet sätt bokens värde som referenslitteratur. I övrigt är den välgjord, befriande fri från tryckfel och, vad som är viktigast, försedd med fotografier av god kvalitet. En översiktsskarta med alla myntorter medtagna är en välkommen innovation i *SNG*-sammanhang.

Publikationen ger mersmak. En recensentens tycke angelägen uppgift borde vara att, oavsett nytillskottens antal, på nytt publicera materialet från *BMC*, vol 1 och 2, för vilket fotografiska avbildningar saknas.

Gerhard Miksche

Peter Berghaus: Zur Geschichte der Deutschen Numismatischen Gesellschaft – Verband der Deutschen Münzvereine 1951-1991. Tryckt i: Politische Ideen auf Münzen. Numismatische Gesellschaft Speyer, Speyer 1991, s. 9-30, ill.

Här ges, efter en kort inledning om de numismatiska sammanslutningarnas framväxt under 1800- och 1900-talen, en mycket nyttigt översikt av vad som hänt alltsedan det förödande världskriget – och härom kan författaren likt Fänrik Stål berätta mer än någon annan, "ty jag var med". Man får följa allt som hänt sedan Walter Hävernack kallade samman till *Erste Numismatische Arbeitstagung* i maj 1947 i Hamburg fram till återföreningen 1989-91. Av särskild betydelse har naturligtvis det gemensamma medlemsbladet för de tyska föreningarna varit (*Numismatisches Nachrichtenblatt*), vars upplaga från blygsamma 800 ökat till flera tusen. "Numismatikertagungen" ordnas varje år.

Som alla andra sammanslutningar har DNG också haft sina bekymmer och inre stridigheter, som förf. redogör för. En nyttigt förteckning över raden av ordförande och "Geschäftsführer" (närmast motsvarande kassaförvaltare, men med vidsträcktare uppgifter) ingår.

LLt

MEDALJNYTT

Drottning Silvia 50 år

Myntverket utger en medalj med anledning av HM Drottningens 50-årsdag. Den är modellerad av Anni Sundin och präglas i guld, silver och brons (se annonsen med faktauppgifter). Beskrivningen blir som följer:

Årsida: (fransk lilja) DROTTNING SILVIA (fransk lilja) medsols längs övre kanten. Drottningen avbildad en face iförd galaklänning (axelbild), iförd diadem, örhängen, halsband och brosch (de s.k. Leuchtenbergiska safirerna) samt bär på vänster axel en diamantragraff med sin makes porträtt; till höger om porträttet drottningkronan, till vänster 23 DEC / 1943 - 1993. Nedtill på porträttets avskärning konstnärssignaturen.

Frånsida: DROTTNINGHOLMS SLOTT medsols längs övre kanten. Slottet (kungafamiliens bostad) sett från Mälarsidan (Kärsön) i ett sommarlandskap.

HM Drottningen föddes den 23 december i Heidelberg som dotter till direktör Walther Sommerlath (Düsseldorf) och Alice, född de Toledo (Brasilien). Efter en ganska länge hemlighållen bekantskap förlovade sig hon och HM Konungen våren 1976 i Stockholm och gifte sig den 19 juni 1976 i Stockholms Storkyrka; det ståtliga bröllopet var mycket uppmärksammat. Det kungliga paret har fött tre barn: kronprinsessan Victoria, hertiginna av Västergötland (född 14 juli 1977); prins Carl Philip, hertig av Värmland (född 13 maj 1979); prinsessan Madeleine, hertiginna av Hålsingland och Gästrikland (född 10 juni 1982).

Årsidans franska lilja i omskriften är hämtad från drottningens personliga vapen.

Den på medaljens frånsida återgivna drottningkronan tillverkades för Lovisa Ulrikas kröning i Stockholm 1751 (efter ett förslag av Jean Eric Rehn) av guldsmeden Andreas Almgren - den har den något äldre franska drottningkronan som före-

bild och är av silver och diamanter. Eftersom 1900-talets svenska kungar och drottningar inte är krönta (Oscar II, som avled 1907, var den siste), bärs inte heller drottningkronan men är framlagd vid vissa ceremonier, senast under bröllopet 1976, då kunga- och drottningkronorna kunde ses på var sin sida om altaret i Storkyrkan.

De Leuchtenbergiska safirerna anses vara kejsar Napoleon I:s och kejsarinnan Josefines bröllopsgåva 1807, då kejsarinnans son i föregående äktenskap, Eugène de Beauharnais, nu kejsarens adoptivson, ingick ett på högsta nivå arrangerat äktenskap med Augusta Amalia, prinsessa av Bayern. Vid denna tid var Eugène vicekung av Italien. Efter Napoleons fall bosatte han sig med gemål och barn i Bayern, där han av sin svärfar, kungen av Bayern, tilldelades hertigdömet Leuchtenberg. Ett av barnen, Josefina (1807-1876), föddes i Milano. Hon giftes bort 1823 med den svenske kronprinsen, sedermera konung Oskar I (1799-1859) och så kom safirgarnityret till Sverige - Josefina ärvde smyckena efter sin mor. De är tillverkade 1805 i Paris.

Av tradition bär drottningarna en diamantragraff med sin makes porträtt. Till galan hör också Serafimerordens kraschan, som emellertid sitter nedanför hjärttrakten och därför inte syns här.

Kronan är, liksom alla andra regalier, statsegendom sedan 1600-talet och förvaltas av Kammarkollegium men är utställd på Stockholms Slott i Skattkammaren. Juvelerna tillhör Bernadotteska Stiftelsen.

Det finns medaljer utgivna med porträtt

över alla drottningar av huset Bernadotte och över de flesta av deras föregångare alltsedan Johan III:s första gemål, Katarina Jagellonica (1526-1583); efter henne är Drottningholm uppkallat. Hennes slott brann dock ner och det nuvarande är uppfört av änkedrottningen Hedvig Eleonora (1636-1715) under slutet av 1600-talet. Kungafamiljen bor ju här under större delen av året. LLI

Kungl. Myntkabinet

Specialutställning:

6/8 - 29/10 *Trumf på hand*
- en historia om svenska spelkort

Ring telefon 08-783 94 00
mellan kl 9-11 och 13-15
för information.

Museet:

Tisdag - söndag 12-17
Måndag stängt

Besöksstid: tisdag 13-16
ingång Narvavägen

Besöksadress

(efter överenskommelse om tid
per telefon): Storgatan 41

Postadress:

Box 5405, 114 84 Stockholm
Tel: 08-783 94 00

FRÅN LÅSEKRETS

Mystiske mønter

I anledning af Martin Wettmarks 10-öring

Jævnlig ser man mønter, som på forskellig vis er bearbejdet. Man ser mønter, som mellem to blyplader er udhamret, så størrelsen bliver enorm. Man ser mønter med to forsider fremstillet af 2 mønter, som er afdrejet og sammenloddet. Man ser de så kaldte *skruemønter*, som også er lavet af 2 mønter og hvor man nu kan adskille mønten og indeni finde et hulrum, hvor der

kan være gemt miniaturemalerier eller små personlige minder.

Og endelig finder man mønter, som på randen er bearbejdet med hammerslag, så mønten bliver mindre og kanten højere.

Altsammen må betegnes som læredrengets tidsfordriv eller fingernemme folks hushid.

Et kuriosum i stil med 10-öringen er den her afbildede engelske halfpenny fra 1807. Med vendelig dygtighed er den hamret ned i størrelse, samtidig med at alle omskrifter er fuldt bevaret i den indre høje kant. Man må formode, at gerningsmanden først har savet en dyb rille hele randen rundt for derefter med hammeren at have tvunget materialet til hver sin side. *Jørgen Somod*

AUKTIONER

SVENSKA

- Okt 22 Stockholm, Auktionsverket
Nov 20 Stockholm, B Ahlström
27 Göteborg, Antikören

UTLÄNDSKA

- Okt 2 San Diego, Ponterio
2 Helsingfors, Holmasto
7 London, Spink
7-8 München, Partin bank
11 London, Glendining's
11-13 München, Giessner Münz-
handlung
12-13 London, Spink
12-14 New York, Stack's
18-19 Maastricht, van der Dussen
25-26 Zürich, Leu Numismatics
27-28 Zürich, Spink Taisei
- Nov 3 London, Glendining's
3-5, 8 Frankfurt, Peus
10-12 Köln, Münz Zentrum
11-13 New York, Bowers &
Morena
15-16 Bussum, L. Schulman
15-16 Zürich, Frank Sternberg
17-18 Sidney, Spink Noble
17-19 Basel, Münzen & Medallien
18-20 New York, Bowers &
Morena
22-23 München, Lanz
24 London, Spink
24-26 München, Hirsch
- Dec 1 London, Glendining's
8 London, Glendining's
8-9 New York, Stack's
11 Bryssel, Elsen
11 Helsingfors, Holmasto
12-14 Mannheim Kurpfälzische
Münzhandlung

MÄSSOR

UTLÄNDSKA

- Okt 9-10 München, Numismata Coin
Fair
14-16 London, COINEX
30-31 Zürich, 22nd Zürich Inter-
national Coin Show
- Dec 10-12 New York, International
Numismatic Convention

SNT har
fortfarande låga annonspriser
Utnyttja det!

FÖRENINGAR

ALINGSÅS NUMISMATISKA FÖRENING har möten första torsdagen i februari - april och oktober - december i Sparbankens filmsal kl 19.00. Upplysningar: tel 0302-130 69.

ESKILSTUNA NUMISMATISKA FÖRENING har möten på Nya Gästis kl 19.00 sista tisdagen i varje månad utom december. Auktion varje gång.

FAGERSTABYGDENS MYNTKLUBB sammanträder första helgfria måndagen i varje månad (utom i juli och augusti). Apologården vid Almvägen, Fagersta. Tid: kl 19.00. Upplysningar: tel 0223-116 71.

FALU-BORLÄNGE MYNTKLUBB. Möteslokaler Borlänge, Samlaren, biblioteket Borganäsvägen, Falun, Kristinegården, Kristinegatan 9-11. Uppl tel 0243-258 56.

GÖTEBORGS NUMISMATISKA FÖRENING. Auktionsmöten med föredrag hålles andra måndagen i månaden kl 18.45 i Traktören (Tr), Köpmansgatan 20. Studiecirkelarna möts i klubblokalen (KL), Jungmansgatan 57, 18.30. Medaljcirkeln 1:a onsd och Foto-cirkeln 3:e onsd. Antik- och Medeltidsektionen 4:e torsd och Utlandscirkeln sista sista tisd i månaden. GNF, Box 5289, 402 25 Göteborg. Kontaktman: Bo Nordell, 031-10 65 49 (dagtid). Anbud: Anders Falk, 031-13 31 41.

HALMSTADS MYNTKLUBB har möten med auktion i IOGT-lokalen, Murareg 30, Halmstad, kl 18.30 den fjärde måndagen i varje månad utom juli. Upplysningar: 035-12 96 76.

HÖÖRS MYNTKLUBB har möte med auktion i Höörs Plåts matsal den andra torsdagen i varje månad utom juni-aug. Upplysningar: Evert Olofsson 0413-221 51.

KALMAR MYNTKLUBB har möten första helgfria onsdagen i varje månad (utom juni - augusti) kl 19.00 i SPF, S. Långgatan 39, Kalmar. Upplysningar: 0485-115 52, 0480-159 29.

KARLSKOGA NUMISMATISKA FÖRENING har möten andra onsdagen i varje månad (utom juni, juli och aug.) kl 19.00 i S-E-Banken, Torget, Karlskoga. Auktioner vår och höst. Upplysningar 506 41 eller 365 39.

KATRINEHOLMS MYNTKLUBB har möten första helgfria onsdagen i varje månad i SPF-lokalen, Djulög. 51, Katrineholm. Upplysningar: tel 0150-210 45 el 151 00.

MYNTKLUBBEN KLIPPINGEN har myntträff första tisdagen i jan.-april, sept.-dec. Lokal: Åkersviksskolans matsal, N Järnvägsgatan, Sundsvall, kl 19-21. Information om mynt, värdering, auktion, lotterier. Köp och sälj. Tel. 060-55 64 18, 11 35 03.

LUNDS NUMISMATISKA FÖRENING. Myntträffar med aktiviteter och auktion i "Utbildningshuset", Åkergr. 1, Lund. Upplysningar: vard 046-14 43 69 kvällar 046-13 46 47.

FÖRENINGEN NORDVÄSTMYNT håller sammanträde med auktion i Folkets Hus, Klippan, kl. 19.00, andra fredagen i varje månad. Upplysningar och auktionslista tel. 0451-132 88.

NOLA MYNTKLUBB har möten 3:e tisdagen varje månad augusti - april, utom december. Lokal: Örnköldsviks museum. Uppl. tel 0660-166 48 eller 0660-402 20.

NORRKÖPINGS MYNTKLUBB har möte med auktion kl 19.00 tredje tisdagen varje månad utom i maj - augusti i Ektorps fritidsgård. Auktionsvisning börjar kl 18.00. Även icke medlemmar är välkomna. Beställ lista på tel 011-12 50 12.

NÄSSJÖ MYNTKLUBB har möte med auktion på Gustavssons Trafikskola, Rådhusgatan 33, Nässjö sista tisdagen i varje månad utom dec, juni - juli. Upplysningar: tel 0383-158 35 kl 07.00-09.00.

SAMLARKLUBBEN NUMIS, Skellefteå har möten första torsdagen i varje månad i NV-huset, konferensrummet. Upplysningar: tel 0910-186 80.

SANDVIKEN-GÄVLE MYNTKLUBB har möten kl 19 första onsdagen i varje månad (ej juli - augusti). Lokal: Valbo Kommunallhus. Upplysningar: tel 026-18 18 36.

SIGTUNA MYNTKLUBB har möten 13/10, 10/11, 8/12 i klubblokalen Rosersbergsvägen 27 B, Rosersberg. Uppl 08-590 381 90.

MYNTKLUBBEN SKILLING BANCO, Linköping, har möten andra helgfria torsdagen i varje månad (utom maj - augusti) i Huvudbiblioteket, Hunnebergsgatan 8, Linköping i Lindblomsrummet 1 tr upp kl 18.30-21.00. Årligen anordnas en antik- och samlarmässa samt en resa till Frimynt i Helsingborg. Upplysningar: tel 013-12 22 62.

FÖRENINGAR

SKÅNES NUMISMATISKA FÖRENING håller möten sista torsdagen i varje månad utom juni - augusti på IOGT, Kungsgatan 16 A. Klubblokalen: Kungsgatan 38 A, Mal-mö, håller öppet varje tisdag kl 19-21 under september - maj.

SKÖVDE NUMISMATISKA FÖRENING Lokal: Servicehuset Bagaren, Hertig Johans-gatan 22 A, Skövde. Upplysningar: tel 0500-808 50 (Thord Lund).

SÖDRA DALARNAS MYNTKLUBB. Möten på Folkare fotoklubb, Teleg. 19, Avesta. Upplysningar: tel 0226-562 78.

TRELLEBORGS MYNTKLUBB har möte andra måndagen i månaden kl 18.30 i Spar-banken Skånes samlingsal, CB Friisgatan 4 A, Trelleborg. På programmet står auktioner, föredrag, lotterier mm. Upplysningar: tel 0410-241 31.

TÄLJE MYNTKLUBB, Södertälje, har möte i Bridgesällskapets lokaler, Köpmangatan 7 kl 19.00 andra tisdagen i varje månad utom juni, juli, augusti och december. Upplysning- ar: tel 08-552 403 78.

NUMISMATISKA KLUBBEN I UPPSALA sammanträder under hösten i Universitetets myntkabinett tisdagar kl 19. 19/10: (på Skandia, Stora torget), Auktion; 16/11: H. Nils-son, Ett försök till prisstopp för 1700 år sedan. Diokletianus prisedikt år 301 och dess bakgrund; 7/12: L.O. Lagerqvist, Slagen vid Fredrikshamn och Svensksund - medal- jerna. Tid: 19.00. Upplysningar: 018-5497 11.

VETLANDA NUMISMATISKA FÖRENING har möte med auktion sista fredagen i var- je månad utom december på Kulturhuset, Storgatan 20, Vetlanda kl 19.15. Visning från kl 18.15. Upplysningar: tel 0383-158 35 kl 07.00-09.00.

VILLSTADORTENS MYNTKLUBB, Smålandsstenar, har möten andra måndagen i var- je månad utom juni, juli och augusti. Föredrag och dyl följs av auktion. Servering. Upp- lysningar: tel 0345-112 95. Lokal: Biblioteket, Smålandsstenar (källarlokalen).

VÄRENDIS NUMISMATISKA FÖRENING har sammanträden med auktion i Röda Kor- sets lokaler Hovsg 11, Växjö 27/10, 2/12. Myntets Dag 3/10 på Smålands museum. Upp- lysningar: 0470-77 31 14, kvällstid.

VÄSTERBERGSLAGENS MYNTKLUBB har möten första torsdagen varje månad ok- tober - maj kl 19.00. Gamla Bangatan 45, Ludvika.

ÖREBRO NUMISMATISKA FÖRENING har möten 20/10, 17/11 kl 19 i M-lokalen, Järntorgsgatan 3. Upplysningar: tel 019-24 60 97.

TRUMF PÅ HAND en historia om svenska spelkort

av Ali Jerremalm
Inga Lundström och
Ian Wiséhn

En utställningskatalog rikt illustrerad
med färgbilder.
64 sidor. Pris endast 90 kronor.

Katalogen har tillkommit i samband med specialutställningen med samma namn som visas i Kungl. Myntkabinettet fram till den 29 oktober. För det inledande avsnittet om kortspelets och spelkortens äldsta historia svarar Inga Lundström, och för avsnittet om spelpenningar Ian Wiséhn, medan Ali Jerremalm är ansvarig för det övriga innehållet.

Katalogtexten ger fyllig information om spelkortens historia i världen och i synnerhet Sverige. Alla svenska spelkortstillverkare finns medtagna liksom uppgifter om beskattning och stämpel.

Katalogen beställs lättast genom att ringa 08-783 9429 eller skriv till Kungl. Mynt- kabinetet, Box 5405, 114 84 Stockholm.

Bilden visar klöverknekt tillverkad av Sydow & Rydström, Kalmar, ca 1818. Foto: Jan Eve Olsson.

UTSTÄLLNINGAR

Svensk myntutställning i Basel

Den 12 oktober invigs i Schweizerischer Bankvereins lokaler i Basel en numisma- tisk utställning kring Gustav IV Adolf. SNFs medlem Julius Hagander har ordnat utställningen, och KMK deltar med före- mål. Utställningen pågår i Basel fram till 5 november för att därefter fortsätta i St. Gallen.

Gustav IV Adolf levde några år i Basel och avled i St. Gallen år 1837.

Nordisk Numismatisk Årsskrift 1987-88

har nu utkommit med 209 sidor. Som läsarna har märkt kom volymen 1991 ut förra året som festskrift till profes- sor Kolbjørn Skaare. Under nästa år beräknas volymen 1989-90 tryckas.

Redaktör för *NNÅ 1987-88* är Jør- gen Steen Jensen, Köpenhamn, och innehållet är följande:

Kolbjørn Skaare: *Korrespondanse mellom C.J. Thomsen og C.A. Holm- boe.*

Jørgen Steen Jensen: *Letters to C.J. Thomsen from foreign Numismatists in The Royal Collection of Coins and Medals.*

Axel Kjær Sørensen: *From Coins and Dies to Coinage.*

Keld Grinder-Hansen: *Site-finds as a source to the economic history of the Roman Empire. Some methodological problems.*

Svend Nielsen: *Roman Denarii in Denmark - an Archaeological App- roach.*

Jørgen Steen Jensen: *The Royal Col- lection of Coins and Medals, Copen- hagen 1986 and 1987. Acquisitions from finds.*

Tuukka Talvio: *The National Museum of Finland, Helsinki. Coin finds 1986, 1987.*

Monica Golabiewski Lannby: *The Royal Coin Cabinet, Stockholm, Coin hoards and finds 1986, 1987.*

Alla artiklar har sammanfattning på danska respektive engelska. Distribu- tionen sker från Den Kgl. Mont- og Medaillesamling, Nationalmuseet, DK-1220 Köpenhamn K, postgiro 1 78 72 84. Priset är beräknat till 255 Dkr. inkl. porto.

Red.

AUKTION 48

Lördagen den 20 november på Bern's salonger

med bla

OLOF SKÖTKONUNG, 2 mynt

ERIK XIV, 1 1/2 mark 1562. kval. 01

— Kastpenning 1/2 mark (1561) UNIK
i privat ägo.

JOHAN III, 4 öre 1575 med Reg. Svecie. **RRR**

Hertig KARL, Daler 1595 och 1597

GUSTAV II ADOLF, 8 mark u.å. **RRRR**

— 2 mark 1618. **RRR**

— Mark 1614, 1615, 1617. **RR**

— SÄTER och NYKÖPING, Öre klipping 1625,
ensidig prägling

— SÄTER. Öre 1629. Praktex.

GUSTAV II ADOLF, RIGA,

Taler 1629, 1631

— OSNABRÜCK, Taler 1632. SB 4A. **RRR**

KRISTINA, Riksdaler 1632, med

myntgravörmärke M mellan benen

RRR

AXEL OXENSTIERNA, Riksdaler

GUSTAV III, Dukat 1780. **RRRR**

— Dukat 1783, Ädelfors. **RRRR**

OSKAR II, 20 kronor 1885

— Riksdaler Riksmünt 1873,

spegelglans

SEDLAR, MEDALJER, POLLETTER

UTLÄNDSKA GULD- OCH SILVERMYNT, ANTIKA GREKISKA OCH ROMERSKA MYNT

Katalog erhålles enklast genom insättande av Kr. 100 på vårt postgiro 3003-1.

Norrmalmstorg 1, 1 tr.

Box 7662 • 103 94 STOCKHOLM • Tel: 08-10 10 10 • Fax: 08-678 77 77